

Ylitalo Eveliina

Sukupuolen mukainen segregaatio ja sitä tukevia käytänteitä peruskoulussa

Kasvatustieteen kandidaatintyö
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Kasvatustieteiden koulutus
2019

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Sukupuolen mukainen segregaatio ja sitä tukevia käytänteitä peruskoulussa (Eveliina Ylitalo)

Kandidaatintyö, 52 sivua

Joulukuu 2019

Tämän kandidaatintyön tavoitteena on rakentaa kattava kuva sukupuolen mukaisesta segregaatista Suomessa ja siihen vaikuttavista peruskoulujen käytännöistä. Työssä perehdytään myös peruskouluihin kohdistettuihin hankkeisiin, joilla segregaatia on pyritty purkamaan. Kandidaatintyö on suoritettu kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Aineistona on käytetty erityisesti suomalaisia tutkimuksia, sillä työ tarkastelee Suomen työmarkkinoita ja koulutusta.

Varsinainen aiheiden käsittely on jaoteltu kolmeen kappaleeseen. Ensin työssä perehdytään sukupuolen käsitteeseen ja sen rakentumiseen sukupuolentutkimuksen piirissä tehtyjen tutkimusten valossa. Kappaleessa tarkastellaan myös koulun tehtävää identiteetin ja sukupuolen rakentamisessa ja sosialisoinnin vaikutusta näihin. Sukupuolen käsitteen jälkeen selvennetään segregaatian käsite, sukupuolen mukaisen segregaatian nykytilanne Suomessa, sekä esitellään teorioita siihen vaikuttavista tekijöistä. Segregaatioon vaikuttavista tekijöistä kouluaikana vaikuttaa erityisesti sosialisointi, sekä nuorten koulutusvalintoihin vaikuttavat tekijät. Viimeisenä tarkastellaan tarkemmin peruskoulun käytäntöjä, jotka voivat tukea erityisesti segregaatia, sekä hankkeita, joilla niitä on pyritty purkamaan.

Sukupuolen mukaisesti jakautuneet työmarkkinat ja koulutusalat ovat pysyneet Suomen ongelmana sitkeästi. Vahvimmillaan jakautuminen ilmenee heti peruskoulun jälkeisissä koulutusvalinnoissa. Piiloisia käytäntöjä löytyy sekä koulun virallisesta puolesta, että suunnitellun opetuksen ohessa. Segregaatioon koulutuksessa ja työelämässä vaikuttaa peruskoulussa rakentuneet sukupuolittuneet erottelut, toimintamallit ja käsitykset yhdessä koulutusvalintoihin vaikuttavien tekijöiden kanssa. Niiden purkamiseksi on tehty useita projekteja, joiden tulokset ovat jääneet usein lyhytaikaisiksi. Lyhyiden hankkeiden sijaan sukupuolittuneita rakenteita tulisikin purkaa jatkuvasti koulun arjessa. Tämä onnistuu kouluttamalla opettajia ja opinto-ohjaajille sukupuolitietoisempaa otetta sekä huolellisesti toteutetuilla tasa-arvosuunnitelmissa.

Avainsanat: peruskoulu, projektit, segregaatio, sosialisointi, sukupuoli, tasa-arvo

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Tutkielman toteutus	5
2.1	Tavoite ja tutkimuskysymykset	5
2.2	Kirjallisuuskatsaus tiedonhankintamenetelmänä	7
3	Sukupuoli ja sen rakentuminen	9
3.1	Sukupuolen rakentuminen	12
3.2	Koulu identiteetin ja sukupuolen rakentajana	14
4	Segregaation näkökulma sukupuolisuuteen	18
4.1	Segregaatio työelämässä ja koulutuksessa	18
4.2	Segregaatiota aiheuttavia tekijöitä	21
5	Sukupuolittavia käytäntöjä koulun arjessa	24
5.1	Sukupuolen ilmeneminen virallisessa koulussa	26
5.2	Sukupuolittavuus suunnitellun opetuksen ohessa	33
5.3	Segregaation purkamiseksi tehtyjä hankkeita	36
6	Pohdinta	40
	Lähteet	45

1 Johdanto

Tasa-arvokysymyksiä nostetaan aika ajoin esiin työelämästä puhuttaessa. Jopa Suomessa, jossa tasa-arvoasioiden ajatellaan olevan suhteellisen hyvällä mallilla verrattuna muuhun maailmaan, työelämästä löytyy yhä kuilu miesten ja naisten alojen väliltä. Ongelman vakavuudesta kertoo jo jotain se että "tasa-arvonmallimaa" Suomelle on annettu 2010 mennessä jo kahdesti huomautus EU:n puolesta työelämän vakavasta jakautumisesta ja epätasa-arvosta (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2010, s. 17). Segregaatiosta puhutaan paljon esimerkiksi palkkaerojen yhteydessä, mutta se ei kuitenkaan ilmene vasta työelämässä vaan jo eriytyneet koulutusvalinnat ennakoivat sitä. Kaikkein vahvimmin segregaatio näyttäytyy toisen asteen koulutuksessa heti peruskoulun jälkeen, joten jo peruskoulussa voi olla käytäntöjä, jotka tukevat ja ohjaavat kohti sukupuolittuneita valintoja. Ongelmaan on pyritty tarttumaan useaan otteeseen eduskunnan toimien lisäksi eri tasa-arvo- ja kehittämishankkeilla. Yhtenä projektina työelämän segregaation lieventämiseksi onkin kiinnitetty katse kouluihin ja niiden rakentamiin sukupuolten presentaatioiden vaikutuksiin. Segregaation purkamiseen jo koulutuksessa ja opetuksessa on keskitytty esimerkiksi Työ- ja elinkeinoministeriön peruskoulujen ja lukion Valtava-kehittämishojelmalla, opetusministeriön tutkimusten pohjalta uudistettujen opetussuunnitelmien ja -aineistojen avulla sekä TASUKO-hankkeella, joka keskittyy opettajakoulutuksessa sukupuolittietoisuuden lisäämiseen, lukuisten muiden hankkeiden lisäksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama Segregaation lieventämistyöryhmä kokosi myös vuonna 2010 selvityksen segregaatiosta Suomessa ja teki ehdotuksensa sen lieventämisestä ennen uusimman perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden tekemistä. Etenkin koulutuksessa segregaatiota oli selvitetty myös Sosiaali- ja terveysministeriön tilaamassa tutkimuksessa "Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo" (Kuusi, Jakku-Sihvonen & Koramo, 2009) ja eri hankkeiden parissa, esimerkiksi WomenIT-projektin tutkimusjulkaisussa "Koulutus, sukupuolisoisaatio ja teknologia – näkökulmia segregaatioon" (Teräs, 2005). Näistä selvityksistä on kuitenkin jo kymmenisen vuotta aikaa, joten on tarpeen tarkastella sitä, millaista segregaatio on nykyään Suomessa ja miten sen lieventämisessä on edistytty.

Esittelen ensin mitä sukupuolella tarkoitetaan, miten se rakentuu ja mikä on koulun vaikutus sukupuoli-identiteetin rakentajana. Sen jälkeen selvennän segregaation käsitteen, tarkastelen Suomen tilannetta ja esittelen siihen vaikuttavia tekijöitä. Lopuksi otan vielä tarkemmin koulun tarkasteluun ja selvitän, miten sukupuoli kietoutuu koulun käytäntöihin ja millaisia hankkeita segregaation purkamiseksi kouluihin on kohdistettu.

2 Tutkielman toteutus

Tässä kappaleessa tutustutaan tutkielman tavoitteisiin ja tutkimuskysymyksiin sekä tarkastellaan kirjallisuuskatsausta tiedonhakumenetelmänä.

2.1 Tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykseni olen muotoillut seuraavanlaisesti:

Millaisia sukupuolen segregatiota tukevia käytäntöjä peruskoulussa on ja miten sitä on pyritty purkamaan?

Tavoitteena on siis tarkastella, miten kouluympäristössä kohdataan sukupuolet ja onko peruskoulussa joitain käytäntöjä ja rakenteita, jotka ohjaavat tyttöjä ja poikia myöhemmin myös eriytyneisiin ammatteihin ja opintoaloille. Toteutan tutkielmani kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Tutkielmassani kiinnitän huomioni erityisesti peruskouluikäisiin tyttöihin ja poikiin ja jätän vähemmistöön jäävät sukupuolet, kuten muunsukupuoliset, huomioimatta. Jakautumiseen eri aloille ja eri tehtäviin vaikuttavat sukupuolen lisäksi myös esimerkiksi etnisyys ja yhteiskuntaluokka, mutta koska sukupuolenmukainen segregatio saa niin paljon näkyvyyttä ja leimaa niin laajasti työtä Suomessa, haluan rajata seminaarityössäni segregatión tarkastelun vain sukupuolen osalle.

Tutkimuskysymykseni olen jaotellut pienempiin osa-alueisiin seuraavasti:

Miten määritellään sukupuoli? Miten sukupuoli-identiteetti kehittyy?

Seuraavassa kappaleessa pyrin vastaamaan tähän kysymykseen. Tarkastelen, miten sukupuolta on määritelty tutkimuksessa, lainsäädännössä ja koulussa. Sen lisäksi esittelen myös teorioita siitä, miten sukupuoli-identiteetti kehittyy. Tarkastelen myös mikä on koulutuksen osuus sukupuoli-identiteetin rakentajana.

Mitä sukupuolen segregatiolla tarkoitetaan?

Sukupuolen mukainen segregatio on työelämässä ja koulutuksessa laajasti esiintyvä ongelma, johon johtavia rakenteita haluan selvittää peruskoulussa. Perehdyn kolmannessa kappaleessa tarkemmin siihen mitä segregatiolla tarkoitetaan työelämässä ja opinnoissa, sekä esittelen myös millainen tilanne Suomessa on nykyään jakautuneiden työ- ja opiskelualojen suhteen.

Suomessa ja Euroopan unionin tekemien selvitysten pohjalta tarkastelen myös mitkä asiat vaikuttavat segregaatioon.

Miten peruskouluissa kohdataan sukupuoli ja vaikutetaan sukupuoli-identiteetin kehittymiseen? Millaisia sukupuolittavia käytänteitä peruskoulusta löytyy?

Viidennessä kappaleessa tarkastelen tarkemmin peruskoulua, sekä sitä miten sukupuoli vaikuttaa kouluissa tapahtuvaan toimintaan. Kysymyksen avulla perehdyn siihen, miten sukupuoli otetaan huomioon koulun eri osa-alueilla. Pysin tarkastelemaan mahdollisimman kattavasti eri osa-alueita, joten olen jakanut tarkastelun kahdelle eri tasolle. Aloitan tarkastelemalla ensin koulun virallisia toimintoja ja miten sukupuoli ilmenee niissä. Virallisen opetuksen lisäksi vielä enemmän sukupuolittuneita käytäntöjä opitaan tarkoituksellisen opetuksen ohessa ja ulkopuolella, joten keskityn tarkastelemaan myös informaalia koulua.

Millaisin toimin sukupuolten mukaista jaottelua on pyritty purkamaan?

Viimeiseksi perehdyn myös siihen, millaisia toimia on jo kohdistettu peruskouluihin segregaatian purkamiseksi. Esittelen sekä ala- että yläasteelle kohdistettuja hankkeita, sekä opettajan- koulutuksessa toteutettuja hankkeita.

Lähteinä on käytetty erityisesti suomalaisia tutkimuksia, sillä työn huomio on Suomen työelämän ja koulutuksen segregaatiossa sekä peruskouluissa. Kansainvälisiä lähteitä on hyödynnetty sukupuolen ja segregaatian määrittelyissä sekä niihin vaikuttavissa tekijöissä. Sukupuolen mukaisen segregaatian ja koulun yhteyttä tutkivia tutkimuksia on vähänlaisesti ja niissä usein painottuu eri näkökulmat ja osa-alueet koulusta suhteessa segregaatioon. Tutkimuksissa on muun muassa tarkasteltu erityisesti virallisen koulun käytäntöjä segregaatiota luovina, koulutusvalintoja tai tyttöihin kohdistuvia sääntöjä ja odotuksia koulussa. Sukupuolittavia käytäntöjä koulun arjessa on tutkittu paljon, mutta niiden vaikutusta suoraan segregaatioon ei tutkimuksissa juurikaan huomioida tai mainitaan vain ohimennen, ja niiden purkamista esitetään usein enemmän yleisesti tasa-arvon edistämiseksi. Pyrinkin yhdistelemään aiemmista tutkimuksista saatuja tietoja ja kokoamaan mahdollisimman kattavan yleiskatsauksen ilmiöstä tutkimalla myös sukupuolittavia käytäntöjä koulun arjessa laajemmin ja yhdistäen niitä segregaatista tehtyihin tutkimuksiin.

2.2 Kirjallisuuskatsaus tiedonhankintamenetelmänä

Kirjallisuuskatsaus on tutkimusmetodi, joka keskittyy tutkimaan aiemmin toteutettua tutkimusta. Kuten myös muussa tieteellisessä tutkimuksessa, keskeistä sille on systemaattisuus, selkeys ja toistettavuus (Fink, 1998, s. 3). Kirjallisuuskatsauksena toteutetuilla tutkielmilla voi olla useita eri tarkoituksia ja painopisteitä: se voi keskittyä esimerkiksi yhdistelemään eri tutkijoiden tutkimusta tai läheisesti linkittyneitä aihealueita, kritisoimaan aiempaa tutkimusta, tunnistamaan alan ongelmakohtia tai tehdä kaikkea näistä muodostaakseen kokonaiskuvan tutkimusalueesta (Cooper, 1998, s. 3). Olennaista on tarjota tietoa tutkimusaiheen keskeisistä kysymyksistä ja tiedon tasosta, sekä luoda pohjaa uudelle tutkimukselle (Bell, 2005, s. 100).

Vaikka tieto perustuu aiemmin tehtyyn tutkimukseen, se ei silti saa olla vain niitä referoivaa. Aiempia tutkimuksia tulee tarkastella kriittisellä otteella ja siinä tulee osoittaa syvempi perehtyneisyys aiheeseen (Bell, 2005, s. 100-101; Guthrie, 2010, s. 29-30). Guthrien mukaan aihe tulee analysoida tarkasti rikkomalla se pienempiin osiin, ymmärtääkseen aiheeseen liittyviä käsitteitä ja tunnistaa yhteyksiä osa-alueiden välillä (2010, s. 29-30). Aineisto tulee valikoida tarkasti ja aiempaa tutkimusta tulee osata myös kriittisesti arvioida, jotta löydetään tutkimuskysymyksen kannalta mahdollisimman hyvin merkityksellistä ja validia tietoa (Fink, 1998; Bell, 2005, s. 89). Kirjallisuuskatsauksen tulisi tuottaa myös jotain uutta. Tutkittava aihe tulee ymmärtää syvällisesti niin että sen pohjalta voidaan rakentaa myös uusia ideoita ja teoriaa (Guthrie, 2010, s. 30). Kirjallisuuskatsauksessa tulee siis muodostaa syvälinen ymmärrys aiheesta, jotta voidaan esittää tulkintaa ja johtopäätöksiä perustellusti, ja siten tuottaa myös uutta teoriaa tutkittuun asiaan liittyen yksinkertaisen kuvailun sijaan.

Kirjallisuuskatsaukset voidaan erottaa kolmeen eri perustyyppiin: kuvaileva kirjallisuuskatsaus, systemaattinen kirjallisuuskatsaus sekä meta-analyysi (Green, Johnson & Adams, 2006, s. 102; Salminen, 2011, s. 6). Meta-analyysi on näistä kaikkein hankalin ja siinä hyödynnetään tilastollisia menetelmiä useiden samaa aihetta käsittelevien tutkimusten yhdistelemiseksi (Fink, 1998, s. 202, 213). Systemaattinen kirjallisuuskatsaus keskittyy tutkimaan yhteen tutkimuskysymykseen liittyviä korkealaatuisia tutkimuksia, joissa on tarkasti kuvailtu tutkimuksen menetelmät ja tulokset (Bettany-Saltikov, 2012, s. 5). Aineistoksi pyritään keräämään kaikki mahdolliset aihetta käsittelevät tutkimukset, joten sen vaativuuden takia systemaattiset kirjallisuuskatsaukset toteutetaankin yleensä ryhmissä (Coughlan & Cronin, 2017, s. 33).

Sekä meta-analyysillä että systemaattisella kirjallisuuskatsauksella saadaan tuotettua vahvaa tutkimusta (Green et al., 2006, s. 104), koska ne asettavat tiukat kriteerit aineiston valinnalle ja

metodien käytölle. Salmisen mukaan kuvaileva kirjallisuuskatsaus on näitä hieman vapaampi metodi, jossa pyritään luomaan yleiskatsaus aiheeseen (2011, s. 6). Se voidaan edelleen jakaa kahteen eri perinteeseen, narratiiviseen ja integroivaan. Narratiivisessa kirjallisuuskatsauksessa pyritään antamaan laaja näkemys käsiteltävään aiheeseen helposti luettavassa muodossa ja se usein esittelee myös aiheen historiallista kehittymistä (Green et al., 2006, s. 103). Salmisen mukaan narratiivinen suuntaus toimii etenkin tutkimuksen ajantasaistamisessa, mutta ei tuota varsinaista analyttistä tulosta (2011, s. 7; myös Green et al., 2006, s. 103). Integroiva kirjallisuuskatsaus puolestaan arvioi, kritisoi ja yhdistelee tutkimusaiheeseen liittyvää kirjallisuutta, joista se vetää johtopäätöksiä (Torraco, 2005, s. 356). Integroivan kirjallisuuskatsauksen tavoitteena voi olla myös kattavamman ymmärryksen aiheesta muodostaminen tai uuden näkemyksen tuottaminen (Coughlan & Cronin, 2017, s. 15). Erona narratiiviseen katsaukseen on integroivaan oleellisesti liittyvä kriittinen ote tarkasteluun, joka ei ole pakollinen osa narratiivista katsausta (Salminen, 2011, s. 8).

Kuvailevissa kirjallisuuskatsauksissa tutkimuskysymykset eivät ole välttämättä yhtä tiukasti rajattuja ja aineiston valinnalle ei ole yhtä tiukkoja sääntöjä, kuin meta-analyysissa ja systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa (Coughlan & Cronin, 2017, s. 12-16). Niitä onkin kritisoitu alttiimmaksi puolueellisuudelle (Green et al., 2006, s. 103-104) ja systemaattista katsausta ja meta-analyysia epätarkemmiksi, mutta kuvailevalle tutkimukselle on kuitenkin nähty olennainen sija laajempien tutkimuskysymyksien tarkasteluun. Torraco (2005) esittää myös eriävän mielipiteen etenkin integroivan menetelmän väitetystä epätarkkuudesta ja helppoudesta. Hänen mukaansa menetelmä vaatii tarkkaa tutkimustaitoa ja näkemystä, sillä sopivan aiheen ja menetelmän perustelun lisäksi vaaditaan taitoa valikoida asiaankuuluva kirjallisuus, analysoida ja kritisoida se, sekä tuottaa lopulta yhden tai useamman synteessin kautta uutta näkemystä tutkimuskentälle. (Torraco, 2005, s. 356-357.)

Toteutan oman tutkielmani integroivana kirjallisuuskatsauksena. Menetelmä sallii meta-analyysia tai systemaattista kirjallisuuskatsausta laajemman aiheen käsittelyn. Saatavilla oleva aineisto ei myöskään ole riittävän yhtenäisestä tavoitteiltaan ja menetelmiltään, että sen pohjalta voisi meta-analyysia ja systemaattista katsausta toteuttaa. Esimerkiksi olennainen Segregaation lievennystyöryhmän loppuraportti on suoritettu myös kirjallisuuskatsauksena eikä empiirisenä tutkimuksena. Haluan myös tutkielmassani yhdistellä aiempaa tutkimusta yhtenäiseksi ja hieman laajentaa ja kriittisesti arvioida nykytilannetta ja siihen vaikuttamiseksi tarvittavia keinoja pelkkää yleiskatsausta enemmän, jonka takia integroiva menetelmä valikoitui narratiivisen sijaan.

3 Sukupuoli ja sen rakentuminen

Ensimmäisenä jos halutaan tarkastella sukupuolta peruskoulussa, täytyy määritellä mitä sukupuolella tarkoitetaan. Sukupuolelle ja sen rakentumiselle löytyy useita eri määritelmiä, mutta perinteisesti se on jaoteltu eri osiin, jotka yhdessä muodostavat sukupuoli-identiteetin. Juvosen, Saresman ja Rossin (2010) mukaan sukupuolella viitataan miehiin ja naisiin, heidän ruumiillisiin eroihinsa ja niihin liitettyihin kulttuurisiin jakoihin. Näiden lisäksi sukupuolen käsitteeseen liittyy myös sosiaalinen sukupuolijärjestelmä, eli miten miehet ja naiset asetetaan kulttuurissa ja yhteiskunnassa suhteessa toisiinsa (Juvonen et al., 2010).

Useimmiten ensimmäisenä sukupuolesta puhuttaessa ajatellaan ruumiillisia piirteitä. Biologisella sukupuolella on oma merkityksensä sukupuoli-identiteetin rakentumiseen, ja sen perusteella usein muita ihmisiä kategorisoidaan. Se on yleensä ensimmäinen asia, joka halutaan tietää vastasyntyneistä vauvoista ja myöhemminkin sen perusteella tehdään johtopäätöksiä ja otetaan ensimmäiseksi arviointiperusteeksi (Tainio, Palmu & Ikävalko, 2010, s. 13). Pienet lapset eivät välttämättä ihmettele, jos sukupuolinormeja rikotaan, mutta oppivat tekemään erotteluja ja tunnistamaan mikä toiminta on "oikein" biologisen sukupuolen perusteella otettuaan mallia aikuisista ja vanhemmista lapsista (Ylitapio-Mäntylä, 2012). Biologisella sukupuolella tarkoitetaan miesten ja naisten välisiä ruumiillisia ominaisuuksia ja anatomis-fysiologisia eroja, kuten XX ja XY kromosomeja, sukupuolielimiä, hormonitoimintaa ja lisääntymiskykyä, sekä joskus myös erilainen karvoitusta tai rasvamäärää (Liljeström, 1996, s. 115, 120). Biologinen sukupuoli on usein ajateltu sukupuolen ensisijaiseksi määrittäjäksi ja luonnolliseksi, pysyväksi faktaksi ihmisestä, joka voi osaltaan vaikuttaa toimintaan (Koivunen & Liljeström, 1996, s. 22). Biologia ei ole kuitenkaan ainoa ihmisen sukupuolta määrittävä asia, sillä myös sosiaaliset ja kulttuurilliset olosuhteet vaikuttavat vastaavasti ihmisten ruumiillisiin ominaisuuksiin, sekä primäärisiin (lisääntymiseen liittyviin) että sekundäärisiin (lisääntymiseen liittymättömiin) fyysisiin sukupuoliominaisuuksiin (Reisby, 1999, s. 23). Biologisesta sukupuolesta on painotettu eri aikoina eri piirteitä selittämään sukupuolten eroja ja vastaavasti myös käsitys siitä, mitä on pidetty normaalina biologisessa sukupuolella, on vaihdellut eri aikoina ja eri kulttuurien parissa, eikä ole säilynyt niin luonnollisena ja pysyvänä, kuin sitä korostavassa puhettavassa annetaan ymmärtää (Rossi, 2010, s. 22-24).

Sukupuolen kuvaaminen yksin biologisten ominaisuuksien perusteella on koettu etenkin feministisessä tutkimuksessa liian kapeaksi määrittelyksi ja analyysin välineeksi. Englanninkieli-

sessä feministisessä keskustelussa onkin jo 1970-luvulla otettu käyttöön käsitepari sex ja gender kuvaamaan sukupuolen biologiala ja sosiaalisuutta ja erottamaan teorian tasolla biologiset aspektit sosiaalisista (Koivunen & Liljeström, 1996, s. 22). Sex ja gender-jaottelu avasi sukupuoleen liittyvää tutkimusta, koska kyseenalaisti biologian ensisijaisuutta sekä toi esiin sukupuolen kulttuurisidonnaisuuden ja historiallisuuden (Rossi, 2010, s. 27). Suomeksi on kuitenkin käytössä vain sukupuoli, joka ei yksinään ole riittävän tarkka käsite tieteelliselle tutkimukselle. Suomalaisessa tutkimuksessa annetaan lisätarkennukseksi biologinen, ruumiillinen ja anatominen, tai esimerkiksi sosiaalinen, yhteiskunnallinen, kulttuurillinen ja symbolinen selventämään mitä sukupuolen aspektia käsitellään. (Juvonen et al., 2010, s. 12.) Sukupuolen rakentuminen on jatkuvassa muutoksessa elämän aikana, johon vaikuttaa muun muassa ikä, yhteiskunnalliset ja kulttuuriset olosuhteet sekä omat henkilökohtaiset piirteet (Reisby, 1999, s. 22). Sukupuolelle annetut käsitykset ovat kulttuurillisesti ja historiallisesti paikantuneita sillä eri aikoina ja paikoissa on korostunut eri tavoin sukupuolten erot ja yhtenäisyydet.

Biologisen sukupuolen tai sexin lisäksi olennaista etenkin ihmisten toimintaa tutkivilla aloilla, kuten kasvatustieteessä, on myös sosiaalisen sukupuolen (gender) tarkastelu. Sosiaalinen sukupuoli kuvastaa biologisen sukupuolen kulttuurillista ja sosiaalista järjestämistä ja tulkintaa (Rossi, 2010, s. 27; Liljeström, 1996, s. 116). Sosiaalinen sukupuoli (gender) on siis sitä, miten ihmisen sukupuoli käsitetään ja koetaan yhteisössä ja sen rakentamiseen kuuluu naisellisten ja miehityneiden sukupuolittuneiden tekojen (kuten eleet, asennot ja puhettavat) toistaminen. Sosiaalinen sukupuoli voidaan edelleen jaotella pienempiin osiin kuvaamaan mitä aspektia siitä halutaan tarkastella. Koulukontekstissa kiinnostavia on etenkin sosiologinen, kulttuurillinen ja psyykinen sukupuoli (Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 30).

Sosiologisella sukupuolella tarkoitetaan niitä ehtoja, jotka yhteiskunnasta tulee ihmisille ja joita määrittää tai joihin vaikuttaa biologinen sukupuoli. Yhteiskunnallisista rakenteista löytyy edelleen epätasa-arvoisia rakenteita, erilaisia mahdollisuuksia ja olosuhteita, kuten juurikin työelämässä. Miehet ovat useimmin vallanpitäjinä, kun taas naisille palkkaus ja etenemismahdollisuudet eivät välttämättä toteudu samoin. (Reisby, 1999, s. 23.)

Kulttuurinen sukupuoli sisältää taas kaikki käsitykset, ennakkoluulot, odotukset, symbolit ja merkit, jotka liitetään naisiin ja miehiin sekä feminiinisyyteen ja maskuliinisuuteen (Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 30). Feminiiniseksi ja maskuliiniseksi käsitettyihin piirteisiin liittyy yleensä vastakkainasettelu piirteiden välillä, ja ne edustavat yleensä janan ääripäitä. Esimer-

kiksi feminiinisiä asioita voidaan ajatella olevan pehmeys, heikkous, hiljaisuus, kauneus, yhteisöllisyys, tunteisuus, hoiva, empatia, passiivisuus ja tietyt asiat ja esineet kuten vaikka väreistä vaaleanpunainen ja vaatteista mekot. Maskuliinisia asioita taas olisi enemmän kovuus, vahvuus ja valta, äänekkyyttä, komeus, itsenäisyys, rationaalisuus ja älykkyyttä, teknisemmät työt, aktiivinen toiminta ja esimerkiksi aseet ja tummemmat värit. (Ylitapio-Mäntylä, 2012, s. 24-25; Härkönen, 1996, s. 60-66.)

Viimeisenä osana vielä sosiaalista sukupuolta on psyykinen puoli, jolla viitataan ihmisen subjektiiviseen käsitykseen sukupuolestaan. Siihen kuuluu ihmisen oma tietoisuus sukupuolestaan ja sen merkityksestä itselle, sekä tunne omasta sukupuolesta. (Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 31; Francis, 2006.) Käsitykset ja tietoisuus omasta sukupuolesta ja siihen liittyvistä asioista kehittyvät koko elämän ajan, sekä toisin kuin muissa, psyykkisen sukupuolen rakentamiseen liittyy ihmisen aktiivinen rooli sukupuolen rakentajana.

Vaikka sex/gender-jaottelu oli tervetullut feministiseen tutkimukseen, se on myös saanut kritiikkiä. Etenkin ongelmallisena on pidetty biologisen sukupuolen asemaa, joka on käänneksenä englannin termille sex. Biologisella sukupuolella viitataan yleensä naisten ja miesten ruumiillisiin ominaisuuksiin ja anatomis-fysiologisiin eroihin (kromosomit, anatomiset erot, hormonit...). Ongelmana feministisessä tutkimuksessa on kuitenkin, ettei biologista sukupuolta aina analysoida vaan se oletetaan jokseenkin luonnolliseksi, pysyväksi pohjaksi sosiaaliselle sukupuolelle ja siten myös sukupuolen ensisijaiseksi määrittäjäksi. Sukupuolen hierarkkisuus ja valtarakenteet on ajateltu kuuluneen sosiaalisen sukupuolen alueelle, kun taas biologinen on tästä erillään, valmiiksi annettuna ja muuttumattomana. Riippuen ajasta ja paikasta on kuitenkin rakennettu ja painotettu erilaisia biologisen sukupuolen piirteitä tukemaan sosiaalista sukupuolta (Koivunen & Liljeström, 1996, s. 22, 115.) Lehtosen mukaan esimerkiksi Judith Butler on erityisesti kritisoinut biologisen sukupuolen kategorian ja esittänyt sen sosiaalisena ja historiallisena konstruktiona, koska anatomisia, hormonaalisia ja geneettisiä eroja on sukupuolitettu ja korostettu kulttuurillisiin käsityksiin pohjautuen (Lehtonen, 2003, s. 25).

Sosiaalinen ja biologinen sukupuoli ovat käytännössä sekoittuneet toisiinsa ja vaikuttavat yhdessä ihmisen toimintaan, joten vastaava erottelu on mahdollista vain teoreettisessa tarkastelussa.

3.1 Sukupuolen rakentuminen

Sukupuoli-identiteetin rakentumisesta on kiistelty sukupuolentutkimuksen parissa ja sille on esitetty muutamia teorioita. Yleensä keskustelu sukupuolittuneesta käyttäytymisestä keskittyy hakemaan syitä joko synnynnäisistä ominaisuuksista (etenkin miesliikkeen kannattajat ja konservatiivit) tai pyrkii selittämään eroja sosiaalisesti tuotettuna (länsimaiset feministit) (Francis, 2006, s. 8). On esitetty, että sukupuoli voi rakentua biologisten ominaisuuksien perusteella ja sen pohjalta, mutta kuten pelkän biologisen sukupuolenkin oletus, selitystapa on koettu liian kapeaksi. Evoluutiopsykologit ovat esittäneet, että sukupuolierot ovat synnynnäisiä ja kehittyneet takaamaan ihmisrodun säilyvyyden, mutta tätä ajatusta on kritisoitu ihmistieteissä ja jopa biologisten ja aivotutkijoiden kesken (Francis, 2006; Rossi 2010, s. 24). Teorioita on kritisoitu, koska se kieltää muuttuvuuden ja ympäristön vaikutukset (Francis, 2006, s. 8-9).

Hormonien ja ulkoisesti näkyvien fyysisten erojen lisäksi on esimerkiksi tarkasteltu aivojen rakennetta, joiden väliset erot naisten ja miesten välillä voivat selittää myös muita sukupuolieroja. Francisin mukaan aivokurkiaisen, joka yhdistää aivopuoliskot toisiinsa ja kuljettaa informaatiota niiden välillä, on havaittu olevan usein pienempi miehillä kuin naisilla, joka voi selittää sitä miksi miehet ratkaisevat tiettyjä ongelmia suoraviivaisemmin. Pienemmän aivokurkiaisen vuoksi tiedon kulku aivopuoliskojen välillä on hitaampaa, joten ongelmanratkaisuun käytetään enemmän vain toista aivopuoliskoa kerrallaan. Naiset taas käyttävät enemmän kumpaakin puoliskoa ja ottavat enemmän kokonaisvaltaisemman lähestymistavan samaan ongelmaan. Aivojen eroilla on myös pyritty selittämään sitä miksi miehet pärjäävät paremmin luonnontieteissä ja naiset humanistisilla aloilla ja kommunikoinnissa. Toisaalta Francisin mukaan teoriaa on kritisoitu siitä, että sukupuolittuneesta aivotoiminnasta saadut tutkimustulokset eivät saa vastattua varmasti, miten aivot vaikuttavat sukupuoli-identiteetin kehitykseen. Lisäksi Francis huomauttaa, että tutkimusten mukaan myös aivot kehittyvät sosiaalisissa tilanteissa, joten ei ole takuuta siitä onko pienempi aivokurkiainen syy vai seuraus sukupuolieroille. (Francis, 2006, s. 8-9.) Feministisen tutkimuksen parissa biologian vaikutusta ei olla pyritty kieltämään, mutta on kritisoitu teorioita, jotka esittävät biologian ainoana ihmistä ohjaavana tekijänä ja korostavat biologian ja evoluution perusteella sukupuolten eroja luonnollisina ja pysyvinä asemina (Rossi, 2010, s. 24).

Ympäristön vaikutusta ei voi myöskään kieltää. Naisten tai miesten kesken on havaittu eroja paitsi eri kulttuurien välillä, mutta jopa saman kulttuurin ja yhteiskunnan sisällä eri sukupolvien, etnisten ryhmien, uskontokuntien sekä yhteiskuntaluokkien välillä. Lisäksi pelkästään

biologisten ominaisuuksien määräämänä muodostunut sukupuoli ei jätä muutoksen varaa, joten erojen ja epätasa-arvoisten rakenteiden vähentämiselle ei löytyisi tilaa tai mahdollisuutta (Francis, 2006, s. 9). Jos sukupuolierot perustuisivat vain yksinomaan biologisiin eroihin, kaikki yritykset pienentää segregatiota koulutuksessa ja työssä sekä purkaa epätasa-arvoisia rakenteita olisi turhaa ja kandidini kirjoittamisen voisi jättää tähän. Yleensä segregatiotutkimuksissa kuitenkin otetaan huomioon myös sosiaalinen sukupuoli ja ympäristön ja kulttuurin vaikutukset (Bettio & Verashchagina, 2008). Segregatiota on tarkasteltu etenkin sukupuolirooliajattelun kautta, jolla viitataan siihen, että miehille ja naisille olisi eri roolit, joiden puitteissa he voivat toimia sukupuolelleen ihanteellisella tavalla (Rossi, 2010, s. 26). Rossi siteeraa Liljeströmiä (1966), jonka mukaan rooliteoria oli ansiokas siinä, että se siirsi huomion luonnolliseksi oletetuista biologisista eroista jaotteluiden sosiaaliin seurauksiin ja käsitteli sukupuolta myös opittavana asiana. Puutteellista oli kuitenkin se, että puhuttaessa roolina sukupuolta, se voidaan ajatella helposti sellaiseksi, jonka taustalla löytyy aidompi minä tai jonka esittämisen voi lopettaa (Rossi, 2010, s. 26).

Yhtenä vaikuttavana teoriana on pidetty myös Butlerin performatiivisuuden teoretisointia, joka on lähellä rooliajattelua. Butler esittää sukupuolen rakentuvan performatiivisuuden ja toiston kautta, joka rakentuu sosiaalisena diskurssina. Sitä improvisoidaan jatkuvasti sosiaalisten ja kulttuurillisten rajoitusten puitteissa, mutta se ei ole automaattista tai mekaanista (Butler, 2004). Sukupuoli ei siis vain ole olemassa ja rakennu täysin biologisista ominaisuuksista lähtien, vaan sitä rakennetaan subjektin oman puheen ja toiminnan sekä yhteiskunnallisen keskustelun kautta. Sukupuoli liittyy kehollisuuteen, eli biologinen sukupuoli vaikuttaa sukupuoli-identiteetin rakentumiseen, mutta biologinen sukupuoli ei kuitenkaan täysin määritä sitä (Manninen, 2010, s. 32). Kokemus omasta sukupuolesta voi olla myös ristissä biologisen sukupuolen kanssa ja sukupuoli-identiteettiä voidaan kehittää myös sukupuolelle epätyypillisempään suuntaan. Sukupuolen rakentamiseen liittyy myös olennaisesti vuorovaikutus muiden kanssa, sillä sitä esitetään aina joidenkin kanssa tai joillekin (Butler, 2004). Käytännössä sukupuolen rakentuminen ei siis ole tämän ajattelumallin mukaan ennalta määrättyä ja muuttumatonta vaan toistotekoa, joita tehdään ihmisen omien mieltymysten mukaan ympäristön sekä sosiaalisen ja kulttuurillisen kontekstin rajaamissa tiloissa.

3.2 Koulu identiteetin ja sukupuolen rakentajana

Tasa-arvon tavoittelu on ollut tärkeä etenkin peruskoulujen koulutuspolitiikkaa ohjaava aate jo 1960-luvulta lähtien ja 1980-1990-luvuilta alkaen on myös pyritty parantamaan erityisesti sukupuolten välistä tasa-arvoa (Lampinen, 1998, s. 52-53, 63). Kaikkien peruskoulujen toimintaa määräävän koululain mukaan opetuksen tavoitteena on tarpeellisten tietojen ja taitojen antamisen lisäksi tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen. Lisäksi sen tulee edistää sivistystä ja tasa-arvoa yhteiskunnassa ja antaa oppilaille mahdollisimman hyvät edellytykset itsensä kehittämiseen elämänsä aikana sekä koulutukseen osallistumiseen. (Perusopetuslaki 2 §.) Jos opetus saavuttaa tavoitteensa, isoja sukupuolijakoja ei pitäisi siis tulla, koska kaikille on sukupuolesta riippumatta pyritty antamaan yhtä hyvät edellytykset kaikille aloille hakeutumiseen ja kouluttautumiseen. Mitkä tekijät siis vaikuttavat opetukseen niin että tasa-arvo on täytynyt pitää koulutuspolitiikan kestoaiheena, koska sitä ei ole saavutettu täysin? Peruskouluissa on monia muuttujia, jotka vaikuttavat tavoitteiden saavutukseen. Koululain lisäksi kaikille yhteinen Opetushallituksen säätämä opetussuunnitelma, jonka pohjalta peruskoulut muodostavat omansa, ohjaavat koulun toimintaa ja määrittävät haluttuja arvoja ja tavoitteita, joita pyritään saavuttamaan peruskouluissa.

Siljander määrittää kasvatukselle kolme olennaista tehtävää. Näistä ensimmäisenä on sivistystehtävä, jonka tavoitteena on saada kasvatettavasta subjekti, joka kykenee luovaan ja itsenäiseen ajatteluun ja uutta tuottavaan toimintaan, sekä vapautumaan 'alaikäisyyden kahleista' (Siljander, 2014, s. 34-40, 52). Toisena tehtävänä on sosialisatio, jonka tavoitteena on saada kasvatettavasta yhteiskunnassaan toimintakykyinen. Sosialisatioprosessissa on siis tarkoitus opettaa kasvatettavalle ne tiedot, taidot, tavat, arvot, normit ja asenteet, jotka tekevät yhteiskunnassa toimimisen mahdolliseksi (Siljander, 2014, s. 47-48; Antikainen, Rinne & Koski, 2013, s. 41-42). Sen lisäksi että aiempien sukupolvien tiedot ja taidot välitetään kasvatettavalle, täytyy sosialisatiossa myös toteuttaa jatkuvasti valintaa siitä, mitä kannattaa siirtää ja mitä ei. Sosialisatian kautta saadaan siis pidettyä yhteiskunta toimintakykyisenä ja eheänä uusintamalla sitä, mutta myös kehitettyä sitä eteenpäin kasvatuksen ja koulutuksen kautta tietoisesti suorittamalla valintaa siirrettävistä tiedoista ja taidoista ja siten uudistettua vallitsevia oloja. (Siljander, 2014, s. 47-50.) Viimeisenä kasvatuksen tehtävistä on Siljanderin mukaan identiteetti-tehtävä, joka osaltaan sisältyy kahteen edeltä mainittuun. Sosialisatioprosessissa identiteetti kehittyy sekä yhteiskunnallisuuden että yksilöllisyyden suuntaan. Se muotoutuu vuorovaikutuksessa muiden kanssa ja kasvatuksen tehtävänä on pyrkiä muovaamaan kasvatettavan kehittymistä yksilöl-

liseksi persoonaksi ottaen kuitenkin huomioon yhteisön sosiaaliset reunaehdot ja että identiteetti kehittyy sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. Tämän vuorovaikutuksen seurauksena määritellään jatkuvasti sekä yksilö että yhä uudelleen yhteiskuntaa. (Siljander, 2014, s. 49, 52-53.)

Sivistysprosessissa taas painotus on enemmän itsenäiseksi tulemiselle, eli arvojen ja normien omaksumisen lisäksi, tavoitteena on myös, että vallitsevia olosuhteita kyetään itse kyseenalastamaan ja tarjolla olevien rooleihin mukautumisen sijaan kyetään ja halutaan ylittää ne. Identiteetti rakentuu siis paitsi opituista tiedoista ja taidoista, mutta myös omasta halusta ja kyvystä määrittää suhdettaan yhteiskunnan arvoihin ja normeihin. (Siljander, 2014, s. 52-53.)

Kasvattajan tehtäväksi on jätetty käytännössä oppilaiden ohjaaminen ja sosiaalistaminen yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi, identiteetin muodostumisen tukeminen ja luovaan ja kriittiseen ajatteluun ja toimintaan kannustaminen. Yhteiskunnan rakenteet täytyy tiedostaa ja niistä valikoidaan eteenpäin siirrettäviä arvoja ja rakenteita kasvatettaville. Osana sosialisointiprosessissa myös siirtyy vallitseva sukupuolijärjestelmä. Lapset alkavat käsittää sukupuolien eroja jo 3-vuotiaaksi mennessä (Ylitapio-Mäntylä, 2012, s. 16), mutta käsitys omasta sukupuoli-identiteetistä kehittyy ja muotoutuu myös myöhemmin elämän aikana. Järventien mukaan erityisesti ensimmäisen kahdenkymmenen vuoden aikana ihminen kehittyy erityisen paljon ja ottaa vaikutteita ympäristöstään. Kehittyminen kumpuaa paitsi itsestä käsin, mutta myös ympäristön antamat vaikutteet ovat osatekijänä identiteetin kehitymisessä. (Järventie, 2008, s. 212-214.)

Koulu osaltaan laajentaa lapsen kokemusmaailmaa ja muuttuu sitä merkityksellisemmäksi identiteetin muovaamisessa mitä vanhemmista lapsista on kyse (Järventie, 2008, s. 216), sillä se toimii samalla paikkana, jossa voidaan helposti alkaa peilaamaan omaa identiteettiään oman ikäluokkansa muihin ihmisiin (Antikainen et al., 2013, s. 255). Varhaisessa vaiheessa lapsuutta tapahtuu ensin primaarisosialisaatio vuorovaikutuksessa perheen ja lähipiirin kanssa. Tämän ensisijaisen sosialisaation pohjalle muodostuu myöhemmin sekundaarisosialisaatio laajemman elinpiirin eri vuorovaikutussuhteissa, joka jatkuu koko eliniän. (Siljander, 2014, s. 51-52.)

Vaikka sosialisaatio onkin kaikkien ominaisuus ja oikeus, vaikuttaa ettei se saa kaikkien kohdalla samanlaisia painotuksia samassa yhteiskunnassa. Muun muassa ikä, etninen tausta, sukupuoli ja uskonnollinen vakaumus voivat vaikuttaa siihen, että ihmisille on laissa taattu erilaisia normeja tasa-arvon takaamiseksi ja yhteisöissä vaikuttavat epäviralliset normit rajaavat eri odotuksia toiminnalle ja käyttäytymiselle (Antikainen et al., 2013, s. 33-34). Tyttöillä ja pojilla se näyttää saavan eri painotuksia ja heille sosiaalistetaankin erilaisia arvoja, normeja, toimintatapoja ja eri yhteiskunnan tehtäviin (Antikainen et al., 2013, s. 43).

Virallisen kannan mukaan kouluissa on painotettu tasa-arvoa ja yhtäläisiä oikeuksia sukupuolille. Opetussuunnitelmalla on merkittävä osuus kasvatuksen ja opetuksen perustana. Sen tavoitteena on varmistaa kaikille koulutuksellinen tasa-arvo ja laatu ja luoda mahdollisimman hyvät edellytykset oppilaiden kasvuun, kehitykselle ja oppimiselle (Opetushallitus, 2014, s. 9). Opetussuunnitelmaan sisältyy muun muassa opetuksen tavoitteet, arvoperusta, arviointikeinoja sekä oppiainekohtaisia ohjeistuksia. Vaikka opetussuunnitelmalla pyritään luomaan yhtenäinen ja tasa-arvoa edistävä pohja opetukselle, koulun arjessa sitä ei kuitenkaan saada aina täysin toteutettua ihanteellisella tavalla.

Siljanderin mukaan modernin pedagogiikan parissa kasvatusta on määritelty intentionaaliseksi ja interaktiiviseksi toiminnaksi, johon liittyy interaktion epäsymmetrisyys sekä pakon ja vapauden ristiriita (Siljander, 2014, s. 28). Itse kasvatusta ei ole prosessi vaan nimenomaan tarkoituksenmukaista, tavoitteellista ja tietoista toimintaa, jossa pyritään vaikuttamaan kasvatettavan kasvuun ja sivistysprosessiin. Vaikka vaatimuksena on kasvatusta intentionaalisuus, kasvatukseen sisältyy käytännössä myös tiedostamattomia ja tarkoittamattomia asioita. (Siljander, 2014, s. 35-36.) Voidaan pyrkiä johonkin lopputulokseen ja toivoa että siten päästään haluttuun lopputulokseen, mutta käytännössä tämä ei ole niin yksinkertaista vaan se on aina kiinni myös kasvatettavan tulkinnasta. Sellaisetkin teot, joita ei ole tarkoitettu kasvatukseksi, voivat vaikuttaa kasvatettavan kasvuun. Kouluympäristössä on myös paljon opetuksen ulkopuolista vuorovaikutusta oppilaiden kesken ja henkilökunnan kanssa, jotka voivat osaltaan vaikuttaa sosiaalisuusiin. Siljanderin mukaan tällainen funktionaalinen kasvatusta on tärkeää, mutta painotus on kuitenkin jätetty tarkoituksella modernissa pedagogiikassa intentionaalille kasvatukselle. Syynä tälle on se, että sivistysprosessi ei toteudu luonnostaan vaan ihminen tarvitsee kasvatusta saavuttaakseen "täysi-ikäisyyden" tai toisin sanoen samoja toimintakompetensseja kuin kasvattaja. Tärkeää sivistystehtävää ei voi jättää vain sattuman varaan. (Siljander, 2014, s. 28-29.) Samasta syystä koulutus on haluttu keskittää instituutioille, jonka ainoa tehtävänä on toimia paikkana pedagogiselle toiminnalle ja yksilöiden sivistysprosessien edistämiseksi. Pedagogisen instituution varjopuolena on kuitenkin se, että varsinaisen tarkkaan mietityn opetussuunnitelman lisäksi koulussa vaikuttaa ohessa myös piilo-opetussuunnitelma. Suunniteltujen oppimiskokonaisuuksien ohessa kouluissa opitaan systemaattisesti myös paljon asioita, jotka eivät ole virallisina tavoitteina (Antikainen et al., 2013, s. 257). Kouluissa opitaan virallisten oppimistavoitteiden lisäksi kirjoittamattomia sääntöjä koulun toiminnasta, oppilaiden omista oppimiskyvyistä ja koulutuskelpoisuudesta (Antikainen et al., 2013, s. 255).

Koulun todellisuus poikkeaa suunnitellusta, sillä koulun kentällä vaikuttaa illuusio näennäisestä yksilöllisyydestä ja vapaudesta. Opettajat ja oppilaat kokevat olevansa vapaita toteuttaessaan oppimis- ja opetusprosesseja, vapaita valitsemaan miten paljon panostaa koulutukseen ja kaikilla mahdollisuuksien olevan yhtäläiset koulun jälkeen. Takana vaikuttaa kuitenkin itsestäänselvyyksiksi omaksutut tiedostamattomat tavat ja normit ja ajatus yksilöistä vapaina toimijoina piilottaa opetussuunnitelman tavoitteita häiritsevien ominaisuuksien vaikutukset, kuten luokkataustan, iän, etnisyyden, sukupuolen ja varallisuuden vaikutukset. (Antikainen et al., 2013, s. 258-259; Broady, 1986, s. 12-13.)

4 Segregaation näkökulma sukupuolisuuteen

Sukupuolen mukaisella segregaatiolla tarkoitetaan sukupuolen mukaan tapahtuvaa eriytymistä, eriyttämistä sekä eristämistä. Ongelmana segregaatiossa on sen keskeinen osuus sukupuolten välisen epätasa-arvon ylläpitäjänä. Epätasa-arvoa tuotetaan, kun tietyt asiat, ominaisuudet ja toimet jaetaan vain naisille kuuluviksi ja taas toiset miehille sopiviksi. Segregaatioon liittyy usein myös hierarkkisuus, jolloin toisen sukupuolen alat, asiat, ominaisuudet ja toiminnot, yleensä länsimaisessa kulttuurissa miehiin liittyvät ominaisuudet, nostetaan toisia arvokkaammaksi. Segregaatiota ilmenee kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla: työelämässä, koulutuksessa, kodeissa töiden jaossa sekä harrastuksissa. Sitä ylläpidetään kulttuurillisilla käsityksillä, odotuksilla, ennakkoluuloilla ja ihanteilla naisista ja miehistä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2010, s. 22.) Segregaatio voi kaventaa ihmisten koulutus- ja työvalintoja, jäykistää työmarkkinoita ja vaikeuttaa turhaan työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamista (Kuusi et al., 2009, s. 43; Kauhanen & Riukula, 2019, s. 84). Lisäksi erottelu lisää myös naisten ja miesten palkkaeroja ja etenemismahdollisuudet näyttäytyvät miehille ja naisille erilaisina (Kauhanen, & Riukula, 2019, s. 84, 90).

Segregaatiolla on kaksi ulottuvuutta, niin kutsuttu vaakasuora ja pystysuora segregaatio. Vaakasuora segregaatio tarkoittaa työelämässä ja koulutuksessa eri aloille jakautumista. Pystysuoralla segregaatiolla taas tarkoitetaan jakautumista eritasoisin tehtäviin ja asemiin saman alan sisällä ja siihen liittyy palkkojen ja vallan epätasainen jakautuminen. Vaakasuora ja pystysuora segregaatio ovat kuitenkin yhteydessä toisiinsa, alojen eroista riippuu millainen palkkaus, työasemat tai kuinka arvostettu ala on muiden joukossa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2010, s. 22; Kuusi et al., 2009, s. 43.)

4.1 Segregaatio työelämässä ja koulutuksessa

Segregaatiolla työelämässä tarkoitetaan naisten ja miesten jakautumista tietyille aloille ja ammatteihin, naisvaltaisille ja miesvaltaisille aloille. Härkösen mukaan lähes puolet ihmisistä on työskennellyt Suomessa 1990-luvulla eriytyneessä ammatissa, eli sellaisessa ammatissa jossa 91–100 % työkavereista on samaa sukupuolta. Huomattavasti vähemmän ihmisiä, vain 9 % on ollut tasa-ammateissa, joissa on 40–60 % samaa sukupuolta ja vastakkaisen sukupuolen hallitsemilla aloilla on ollut 3–4 % ihmisistä. (Härkönen, 1996, s. 50–51.) Suomen virallisen tilaston tekemän vertailun mukaan ammatillinen eriytyminen on Suomessa jopa kasvanut vuodesta 2012 vuoteen 2017 mennessä. Tasa-ammattien määrä oli vähentynyt viiden vuoden aikana 5

prosenttiyksikköä, jolloin tasa-ammateissa työskentelevien osuus kaikista työllisistä oli 8,9% vuonna 2017. Miesten ja naisten ammateissa (jossa yli 90% työntekijöistä on samaa sukupuolta) työskennellyiden osuus on pienentynyt noin kolmasosaan kaikista työllisistä, mutta mies- ja naisvaltaisilla aloilla (60-90% työntekijöistä samaa sukupuolta) työskentelee noin 60%. (SVT, 2017.)

Verratessa 1990-lukuun, tiukasti eriytyneiden ammattien osuus on siis hieman pienentynyt, mutta ammateissa ovat edelleen vahva jakautuminen nais- ja miesvaltaisille aloille, ja tasa-ammattien määrä on säilynyt pienenä. Myös muihin EU-maihin verrattuna Suomi pärjää heikosti: Suomi kuuluu sekä työmarkkinoiden että koulutusvalintojen suhteen EU:ssa vahvimmin jakautuneiden maiden joukkoon (Murto, Vieno, Inkinen, Reinikainen & Saari, 2018; Hoikkala, Aapola-Kari & Lahtinen, 2019; TEM, 2019). Tilastokeskuksen (2018) selvitysten mukaan naisvaltaisimmat toimialat ovat terveys- ja sosiaalipalvelut, koulutus, majoitus ja ravitsemistoiminta ja muu palvelutoiminta. Miesvaltaisia toimialoja on taas rakentaminen, kuljetus ja varastointi, maa-, metsä- ja kalatalous sekä kaivostoiminta, teollisuus sekä informaatio ja viestintä. Yleisimmin naiset toimivat hoivapalvelun ja terveydenhuollon työntekijöinä ja asiantuntijoina, myyjinä, opetuslalla ja liike-elämän ja hallinnon asiantuntijoina, kun taas miehet toimivat eniten erinäisissä kuljetusammateissa, rakennusalalla, luonnontieteiden ja tekniikan asiantuntijajä ja erityisasiantuntijatehtävissä, konepaja- ja valimotyöntekijöinä, asentajina ja korjaajina. Sekä miesten että naisten 14 yleisimmän ammattien joukkoon mahtuu vain myyjät ja kauppiat, liike-elämän ja hallinnon asiantuntijat, luonnontieteiden ja tekniikan erityisasiantuntijat sekä palvelutyöntekijät, ja muuten suosituimmat alat näyttäytyvät melko eriytyneinä (Tilastokeskus, 2018, s. 46, 48-49).

Myös tasa-aloilla ammattien sisällä esiintyy pystysuoraa segregatiota, joissa naiset ja miehet ovat esimerkiksi toimittajan ammatissa eriytyneet tiettyihin medioihin tai kun lääkäreistä miehiä on enemmän kirurgeina ja naisia lastenlääkäreinä (Korvajärvi, 2010). Naisvaltaisemmat alat arvotetaan yleensä huonommiksi kuin miesvaltaiset, joka näkyy palkkauseroina (Härkönen, 1996); miesten ja naisten erot palkoissa on edelleen 16 prosentin luokkaa, joka on pienentynyt hitaasti (Viitamaa-Tervonen, 2019, s. 10-11). Viitamaa-Tervosen mukaan vuonna 2016 Suomessa oli 8. suurin palkkaero EU:ssa ja verrattuna muihin Pohjoismaihin, joissa on suhteellisen samanlaiset työmarkkinat ja samanlainen prosentti työhön osallistumisen suhteen, Suomi pärjää Islannin kanssa heikoiten. Suomessa on laissa pyritty takaamaan palkkojen tasainen jakautuminen. Suomi on sitoutunut noudattamaan kansainvälisiin sopimuksiin ja EU:n perussopimukseen ja direktiiveihin perustuvaa samapalkkaisuusperiaatetta, jonka mukaan samanarvoisesta työstä

tulee antaa sama palkka. (Viitamaa-Tervonen, 2019, s. 10-13.) Härkösen mukaan palkat määrittyvät työn vaativuuden mukaan, mutta usein naisvaltaisilla aloilla jää huomioimatta työn suorittamiselle olennaisia tekijöitä ja palkkojen kehitys tasa-arvoisemmiksi on Suomessa Pohjoismaiden hitainta (1996, s. 42). Toisena merkittävän erona on naisten ja miesten sijoittuminen eri tehtäviin. Miehet toimivat yleensä valta-asteikon yläpäässä, kun taas naiset alemmilla tasoilla. Noin 63 % johtajista työpaikoilla on miehiä ja naisia on huomattavasti enemmän osa- ja määräaikaisissa työpaikoissa (Tilastokeskus, 2018, s. 40, 47).

Kuusen et al. mukaan koulutuksessa segregatio näkyy erilaisina oppiainevalintoina, esimerkiksi matemaattisluonnontieteelliset oppiaineet ovat yhä hieman suosituimpia poikien keskuudessa. Erityisen voimakasta oppiainevalintojen suhteen segregatio on ammatillisessa koulutuksessa. Ammatillisessa koulutuksessa sukupuolijakauma on kokonaisuudessaan melko tasainen, mutta koulutusaloissa eriytyminen on erittäin voimakasta. (Kuusi et al., 2009, s. 44-50.) Naisten aloja on etenkin terveys- ja hyvinvointialat sekä humanistiset ja taidealat, kun taas poikia on enemmistönä etenkin tietojenkäsittelyn ja tietoliikenteen sekä tekniikan aloilla (SVT, 2018). Epätyypillisen koulutusvalinnan, (alan, jossa on yli 80% toisen sukupuolen edustajia) tehneitä on miesten ja naisten joukossa suunnilleen yhtä paljon, mutta naiset hakeutuvat miehiä laajemmin eri koulutuksiin. Jopa 40% epätyypillisen koulutusvalinnan tekevästä miehistä suorittaa sosiaali- ja terveystieteiden tutkinnon ja epätyypillisten valintojen teko on yleisempää sellaisten nuorten miesten joukossa, joiden äidinkieli ei ole suomi tai ruotsi. (Murto et al., 2018; Aapola-Kari, 2018.) Murto et al. huomauttavat kuitenkin, että epätyypilliset saattavat olla vain näennäisesti epätyypillisiä sillä opintoalojen sisällä löytyy usein toiseen suuntaan sukupuolituneita tutkintoja, kuten naisvaltaisella sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusalan tutkinto. Lisäksi voi olla myös pystysuoraa jakautumista eri koulutustasojen mukaan. 1970-luvulla miehet olivat koulutuneempia kaikilla koulutustasoilla kuin naiset, mutta naisten koulutustason kasvu on ollut nopeampaa kuin miehillä. Naisten osuus korkeakoulutetuista kasvoi miehiä isommaksi noin 20 vuotta sitten (Viitamaa-Tervonen, 2019, s. 18-19). Tytöt koulutautuvat edelleen pidemmälle poikia useammin, mutta heidän on myös vaikeampi päästä haluamilleen koulutusaloille kovan kilpailun vuoksi. Pojilla taas on useammin vaikeuksia koulussa ja suurin osa peruskoulun keskeyttäjästä on poikia. Kaikkein pysyvintä segregatio on ammatillisessa koulutuksessa, kun taas yliopistoissa se on lieventynyt nopeammin. (Kuusi et al., 2009, s. 43–53, 69.)

Valtioneuvoston selonteon mukaan jonkinlaista lieventymistä jakautumisessa on tapahtunut, mutta se on johtunut pääosin naisten kouluttautumisesta miesten aloille. Esimerkiksi lääkäreiden keskuudessa oli aiemmin valtaosa miehiä, kun taas nykyään naisia koulutuu jopa miehiä enemmän lääkäreiksi. Miesten siirtyminen taas naisvaltaisille aloille on ollut erityisen vähäistä eikä muutosta siinä ole juurikaan tapahtunut. Tarkastellessa työelämän kokonaistilannetta, segregatio ei ole kuitenkaan olennaisesti muuttunut huolimatta näistä muutoksista. (Valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten tasa-arvosta; Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2010, s. 17.)

4.2 Segregaatiota aiheuttavia tekijöitä

Bettion ja Verashchaginan mukaan syitä segregatiolle on esitetty useita, ja saman näkemyksen eri tutkijat näyttävät jakavan vain siitä, että segregatiolla voi olla vaikutukset palkkatasa-arvoon ja ettei mitkään yksittäiset tekijät riitä segregatiota selittämään (2009, s. 38). He kokosivat kuusi eri kategoriaa, joiden kautta on segregatiota pyritty selittämään, jotka ovat 1. vertailtavat ominaisuudet, kuten fyysiset erot voimakkuudessa tai kognitiivisissa kyvyissä, 2. ali-investointi inhimillisen pääoman teoriaan perustuen, 3. mieltymykset ja ennakkoluulot, 4. sosiaalisuus ja stereotyyppit, 5. esteet työhön pääsemiseen ja organisatoriset käytännöt, 6. eri roolit hoivan ja tienaamisen suhteen. (Bettio & Verashchagina, 2009, s. 38-41.)

Biologisista eroista on puhuttu paljon tutkimuksessa, joskin keskustelu on siirtynyt fyysisestä vahvuudesta enemmän aivoihin, ja esimerkiksi keskusteluun siitä onko miehellä enemmän taipumusta tai kykyä pärjätä esimerkiksi matematiikassa (Bettio & Verashchagina, 2009, s. 38). Naisten pienempää panostusta koulutukseen on tutkittu myös segregatiota selittävänä, mutta peruskoulutasolla ei vielä näy viitteitä tähän. Tytöt pärjäävät keskimäärin yhtä hyvin tai hieman paremmin koulussa ja Tilastokeskuksen (2018) mukaan myös jatkavat poikia hieman useammin opintojaan kaikilla ylemmillä koulutusasteilla lukuun ottamatta tutkijakoulutusta. Inhimillisen pääoman teoriaa on isoilta osin kritisoitu, koska sille ei ole riittävästi empiiristä tukea (Tanhua, 2018). Halu valita työ huonommasta palkasta huolimatta ovat olleet etenkin taloustieteilijöiden selitystavoissa, mutta Bettio ja Verashchagina kyseenalaistavat yksinkertaisen selitystavan. Bettion ja Verashchaginan mukaan mieltymykset voivat olla eräs selittävä tekijä segregatiosta, mutta niiden muodostuminen ei ole välttämättä niin tietoista ja intentionaalista, että ne riittäisivät yksin vastaukseksi. Tanhuan mukaan preferenssiteorioiden parissa on tehty mielenkiintoista naisten ja miesten arvoja ja toiveita vertailevia tutkimuksia, mutta ne eivät saa

selitettyä sitä mistä keskinäiset erot johtuvat (2018). Tutkimuksissa ennakkoluuloista on keskitytty tarkastelemaan niitä ennen kaikkea työhön siirtymisessä ja työssä toimimisessa, eikä sitä ennakoivana. Niihin liittyvissä tutkimuksissa on käsitelty ennakkoluuloja työntekijöiden parissa ja miten ne altistavat työssä syrjinnälle, jolta segregatio voi tällaisissa tapauksissa olla jopa suojaava ilmiö. (Bettio & Verashchagina, 2009, s. 39.)

Isoimpana jo koulussa vaikuttavana syynä segregatioon, näyttäytyykin sosialisatio ja stereotypiat. Koulu merkittävänä sekundaarisosialisaatioon vaikuttavana instituutiona voi siirtää ja ylläpitää käsityksiä naisille ja miehille sopivista toiminnan aloista ja siten vaikuttaa segregatioon jatkokoulutuksessa ja työelämässä. Toisin kun ekonomistit, sosiologit selittävät myös mieltymyksiä sukupuolistereotyyppioita ja -rooleja heijastelevina (Bettio & Verashchagina, 2009, s. 39). Esteet työhön pääsemiseen ilmenevät nekin vasta työelämään siirtyessä, joten peruskoulu ei niitä suoranaisesti rakenna. Erilaiset roolit perheessä rahan ja hoivan suhteen tulevat myös käytännössä yksilöillä vastaan vasta aikuisena, vaikka myös aiemmin voidaan rakentaa käsityksiä siitä mitkä roolit ovat sopivampia itselle. Bettion ja Verashchaginan esittelemistä selitysmalleista nimenomaan sosialisatio ja stereotypiat ovat osa-alueita, johon jo koulu voi vaikuttaa segregatiota ylläpitävänä. Tästä huolimatta on syytä huomata, että se ei ole ainut selittävä tekijä vaan sitä rakentavia valintoja ja rakenteita löytyy myös koulun ulkopuolelta.

Suomessa segregatiota purkavissa hankkeissa on perehdytty muun muassa siihen mitkä asiat edistävät ja estävät nuoria valitsemasta epätyypillisiä koulutusaloja. Nuorten eriytyneisiin kouluvaihtoihin vaikuttaa myös useat eri asiat. Hoikkalan, Aapola-Karin ja Lahtisen mukaan valintoihin vaikuttivat erityisesti ympäristö, jossa nuoret kasvavat, maskuliinisuutta ja feminiinisuutta koskevat käsitykset ja stereotypiat sekä muut sosiaaliset ja kulttuurilliset ilmiöt. Heikommat tiedot ammattien sisällöstä antaa tilan sukupuolittuneemmille ja stereotyyppisille käsityksille, ja sukupuolittuneet mielikuvat voivat joko sulkea jonkun alan pois vaihtoehdoista tai näyttää alan houkuttelevampana (Tanhua, 2019; Hoikkala et al., 2019). Tiedon lisääntyessä ammatteista, esimerkiksi omien vanhempien tai sukulaisten kautta, voi edistää nuoren hakeutumista myös samalle alalle. (Hoikkala et al., 2019.) Myös Tanhua nostaa esiin alojen tutuksi tulemisen muiden ihmisten kautta koulutusvalintaan vaikuttavana asia. Tytöille ja pojille tulee kuitenkin eri alat helpommin tutuiksi, joka voi ohjata valitsemaan eriytyneen koulutusalan myöhemmin (Tanhua, 2019). Erityisen paljon epätyypillisen alan valintaa ennakoi samaa sukupuolta olevan vanhemman epätyypillisen alan valinta (Murto et al., 2018).

Murron et al. mukaan myös paikkakunnalla on merkityksensä. Tytöt hakeutuivat teollisuuden ja rakentamisen aloille, kun kotikaupungissa oli enemmän niille aloille keskittyneitä töitä. Pojilla taas vaikutti enemmän epätyypillisiin koulutusalojen valintoihin kotikaupungin koko, joissa isompi kaupungin koko ennakoii enemmän epätyypillisiä valintoja. (Murto et al., 2018.) Etenkin poikien valintoihin vaikutti merkittävästi kaveripiiri. Kaveripaine saattoi enemmän estää ja hidastaa epätyypilliselle koulutusosalalle hakeutumista. Pojista epätyypillisen valinnan tehneet olivat myös valmiimpia muuttamaan koulutusalan perässä toiselle paikkakunnalle, jota Hoikkala et al. (2019) tulkitsivat siten että muuttamisen myötä pojat voivat vapautua hieman enemmän sosiaalisesta kontrollista ja odotuksista, joita heihin poikina kohdistetaan. Huomattavaa on myös iän vaikutus valintoihin, joka vaikutti miehillä hieman naisia enemmän: naiset tekevät epätyypillisiä valintoja eniten 17-18 -vuotiaana ja vähiten 19-20 -vuotiaana, kun taas miehet valitsee kaikkein vähiten epätyypillisiä koulutusaloja peruskoulun päätteeksi 15-16 -vuotiaana ja eniten vasta yli 21-vuotiaana. (Murto et al., 2018.) Näiden lisäksi osa aloihin liitetystä negatiivisista tekijöistä näyttää sukupuolittuneina, esimerkiksi ei haluta opiskella pitkään, koska koulusta on jäänyt sellainen olo, ettei sovellu pitkälle koulutusuralle, tai alalla on liikaa lukemista. Kouluissa piilo-opetussuunnitelma tuottaa käsityksiä omista oppimiskyvyistä ja Tanhuan mukaan etenkin osalla pojista on enemmän tällaisia kokemuksia, vaikka löytyy myös tyttöjä, jotka perustelevat valintojaan samalla tavoin. (Tanhua, 2019.)

Sukupuoleen kohdistuvat asenteet ja odotukset sekä sukupuolittuneet käsitykset näyttävät segregatiota tukevana. Tiedon lisääntyessä ammattien sisällöstä ja muiden toimiessa esikuvina, nuoret lähtevät helpommin opiskelemaan myös aloille, joilla on vähemmän oman sukupuolen edustajia. Etenkin pojilla myös sosiaalisen paineen ja sukupuolittuneiden odotusten vähentyminen iän tai paikkakunnanvaihdoksen myötä vaikuttaa vapauttavan koulutusvalintoja. Seuraavaksi tarkastelen tarkemmin sitä millaisia sukupuolittuneita tapoja ja odotuksia kouluissa siirtyy, jotka voivat vaikuttaa siihen, että nuoret valitsevat herkemmin sukupuolelleen tyypillisiä aloja.

5 Sukupuolittavia käytäntöjä koulun arjessa

Sukupuolten välisen tasa-arvon edistämistä ja toteutusta koulussa pidetään Suomessa opettajien ja oppilaiden keskuudessa yhtenä kasvatuksen keskeisimmistä arvoista. Sama tavoite on myös kirjattu opetussuunnitelmiin, koululakiin sekä yhdenvertaisuuslakiin, joten sen tavoittelu ei ole vain yleisesti toivottavaa vaan lain määräämä velvollisuus. (Tainio, Palmu & Ikävalko, 2010, s. 14.) Kuitenkin käytännössä sukupuolten välillä näkyy edelleen kouluuyhteisöissä eroja ja tasa-arvoa ei ole täysin onnistuttu kaikkialla toteuttamaan. Syrjäläisen ja Kujalan mukaan usein koulujen opetussuunnitelmissa tasa-arvo jää itsestäänselvyudeksi eikä sen tavoitteluun jätetä tarpeeksi aikaa ja huomiota. Vastuu tavoitteiden toteuttamisesta on jätetty opettajille, mutta ohjeistusta sen saavuttamiseksi koetaan riittämättömäksi kouluissa ja opettajakoulutuksessa. (Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 37–38.)

Tainion et al. haastatteluissa opettajien mukaan sukupuoli ei vaikuta opettamiseen ja kaikkia oppilaita pyritään kohtelemaan samalla tavoin, sukupuolineutraalisti (2010, s. 14–15). Kuitenkin sukupuolta ei ole mahdollista tai kannattavaakaan sulkea täysin opetuksen ulkopuolelle ja jättää huomioimatta kasvatustoiminnassa. Sukupuoli liittyy tiukasti ihmisen identiteettiin ja se vaikuttaa kaikkialla koulussa. Sitä tuotetaan ja rakennetaan kouluympäristössä jatkuvasti, sekä oppilaiden että opettajien toimesta, ja sukupuolineutraalisuuteen pyrkiminen voi olla hyvinkin ongelmallista oppilaiden sukupuoli-identiteetin rakentumisen kannalta (Tainio et al., 2010). Neutraalius edellyttää tasaisuutta ja tasapuolisuutta, jolloin sukupuolittuneet käytännöt ja lasten erot voivat jäädä huomaamatta (Ylitapio-Mäntylä, 2012, s. 24). Sukupuolineutraalilla kasvatuksella voikin yleensä tasa-arvoisten mahdollisuuksien takaamisen sijaan olla vaikutus epätasa-arvoisia ja sukupuolittuneita käytänteitä piilottavana ja niin ollen myös osaltaan sukupuolieroja ja stereotyyppioita tukeva vaikutus (Lahelma & Gordon, 1999, s. 93-95). Sukupuolen sulkeminen opetuksesta irralliseksi on myös kasvatuksen tavoitteiden kanssa ristiriidassa. Kasvatuksessa siirtyy aina arvoja ja käsityksiä yhteiskunnasta, johon kasvatettava sosiaalistetaan (Siljander, 2014). Jos eroja sukupuolten välillä ei tunnusteta, miten voidaan valikoida niitä arvoja, joita halutaan välittää kasvatettavalle?

Erot ja stereotyyppiat ovat piiloisina käytäntöinä kaikkialla koulumaailmassa: puhetavoissa, luokkajaoissa, vuorovaikutussuhteissa, tapoina ja käsityksinä opettajilla ja oppilailla. Sukupuolten erot ja vaikutukset näkyvät paitsi oppilaiden toiminnassa, mutta myös opettajien toiminta ja käsitykset oppilaista vaikuttavat kouluympäristössä. Vaikka opettajat eivät sitä huomaisikaan, myös heidän oma sukupuolensa ja miten he sitä esittävät, vaikuttavat siihen, miten he opettavat

ja miten heidän opetuksensa otetaan vastaan ja voivat huomaamatta omilla puhetavoillaan rajata myös oppilaiden toiminnanmahdollisuuksia (Tainio et al., 2010, s. 13-17). Sen lisäksi, vaikka oppilaita pyritään kohtelemaan lähtökohtaisesti sukupuolineutraalisti, kuitenkin myös opettajien tekemät oletukset oppilaista sukupuolen perusteella saattavat ohjata huomaamatta kasvatustoimintaa (Lahelma & Gordon, 1999, s. 94-95). Sukupuolta pyritään siis piilottamaan ja häivyttämään koulusta tasa-arvon saavuttamiseksi, vaikka eroilta silmien sulkeminen voi myös lisätä sukupuolittuneita rakenteita ja segregatiota. Toisaalta taas sukupuoli näyttäytyy koulussa myös hyvin selkeänä rakenteena ja tyttöihin ja poikiin liittyvät odotukset ja oletukset rajaavat toiminnan alueet erilaisiksi. Sukupuoli käsitetään binäärisesti jakautuneena sekä yleistettävissä olevana kategoriana, eli ajatellaan että ominaisuudet ovat yleistettävissä kaikkiin sukupuoliryhmään kuuluviin henkilöihin. (Palmu, 2003, s. 46.) Koulu näyttää myös heteronormatiivisesti määräytyneenä, eli siihen sisältyy käsitys vain kahdesta sukupuolesta, joita voidaan toteuttaa ”oikealla” tavalla, mutta myös sen lisäksi ajatus siitä, että heteroseksuaalisuus on ainut tai muita seksuaalisuuden kirjoja parempi vaihtoehto (Lehtonen, 2010, s. 87; 2003, s. 30).

Tytöistä ja pojista tehdyt käsitykset ja stereotypiat elävät sinnikkäästi koulun arjessa (Lahelma, 2011, s. 136-151). Tytöt nähdään usein rauhallisempina ja kiltimpinä kuin pojat; he eivät häiriköi tunneilla, tekevät tehtäviä tunnollisesti, ovat ahkeria ja hiljaisia. Pojat taas ovat enemmän aktiivisempia ja riehakkaampia. Pojat eivät jaksa keskittyä niin hyvin, suhtautuvat kouluun välinpitämättömämmin ja rikkovat sääntöjä herkemmin. Siinä missä tytöt ahkerivat onnistumisen eteen, pojat onnistuvat taas koska he ovat lahjakkaita ja älykkäitä. Kuitenkin todellisuudessa oppilaiden kirjo on laajempi ja monipuolisempi. Sukupuoli opitaan sosiaalistumalla yhteiskuntaan, jolloin voidaan omaksua sekä maskuliiniseksi että feminiiniseksi miellettyjä piirteitä samalla ja sukupuolta voidaankin esittää useammilla eri tavoilla kuin stereotyyppien mukaan. Tiedostamatta voidaan kuitenkin ohjata sukupuolen rakentumista tietynlaiseen suuntaan ja siten myöhemmin myös edistää sukupuolen mukaista jakautumista koulutus- ja työaloille. (Lahelma & Gordon 1999, s. 91-105.)

Kouluissa rakentuu siis sukupuolittavia ja eroja tuottavia prosesseja, joiden syntymiseen vaikuttaa monet asiat. Prosessit ovat vuorovaikutusta, ajattelua ja käytäntöjä koulun arjessa. Opetusta ohjaavista virallisista asiakirjoista tulee pohja tasa-arvoisuuden rakentamiselle sekä piiloisten epätasa-arvoisten rakenteille kouluissa, mutta prosessit koulun arjessa vaikuttavat lopujen lopuksi sukupuolen mukaisten erotteluiden todentumiseen. Eroja rakentavat monet eri

asiat, kuten sukupuolistavat jaot, symbolit, vuorovaikutus, mielikuvat ja itsemäärittely suhteessa muihin. Prosessit toimivat eri osina käytännössä, jotka vahvistavat toisiaan. (Heikkinen & Huuki, 2005, s. 20–22).

Saadakseni mahdollisimman kattavan kuvan segregatiota tukevista, sukupuolittuneista käytännöistä, tarkastelen virallista, suunniteltua puolta koulusta, informaalia puolta ja viimeisenä vielä segregatian purkamiseksi tehtyjä kouluihin kohdistettuja hankkeita. Ensin tarkastelen virallista koulua ja millaisia sukupuolittavia käytänteitä siellä on.

5.1 Sukupuolen ilmeneminen virallisessa koulussa

Virallisella koululla tarkoitetaan koulun ja valtion virallisiin asiakirjoihin kirjaamia toimintakehyksiä opetukselle. Siihen kuuluu esimerkiksi koulun viralliset säännöt ja sanktiot, opetussuunnitelmat, oppikirjat, materiaalit, opetusmenetelmät ja oppituntien sisällöt. Tämän lisäksi virallinen koulu viittaa myös opetuksen ympärille rakentuvaan vuorovaikutukseen ja viralliseen hierarkiaan opettajien ja oppilaiden välillä. Toisin sanoen siis, koulun toimintaa ohjaavia asioita, joita tarvitaan suunnitellun opetussuunnitelman toteuttamiseen. (Lahelma & Gordon, 2003, s. 11; Gordon, Holland & Lahelma, 2000.) Tarkastelen tässä osiossa erityisesti opetussuunnitelmaa, oppiaineisiin liitettyjä käsityksiä, oppimateriaaleja, oppilaanohjausta sekä toiminnallisia tasa-arvosuunnitelmia.

Heikkinen ja Huuki tarkastelivat koulun sukupuolittuneita ja segregatiota tukevia rakenteita ja löysivät niitä 2006 voimaanastuneesta opetussuunnitelman perusteista (2004). Heidän mukaansa keskeisenä ongelmana on ollut teknologian arvottaminen hoivatyön yläpuolelle (2005, s. 20). Varsinaisiin arvoihin teknologiaa ei ollut liitetty Heikkisen ja Huukin tarkastelemassa opetussuunnitelmassa, mutta teknologia- ja kilpailuyhteiskunnan tarpeisiin vastaaminen opetusta suuntaavana oli havaittavissa perusteiden tarkemmassa tarkastelussa. Esimerkkeinä tästä he antoivat yrittäjyyden, teknologian, liikenteen ja mediakasvatuksen aihekokonaisuuksien sekä fysiikan ja kemian muuttaminen omaksi oppiaineeksensa 5. luokalta lähtien. Oppisisällön arvostus näkyy siinä, kuinka tarkkaan sen tavoitteet ja sisällöt on määritelty opetusta ohjaavissa virallisissa asiakirjoissa. (Heikkinen & Huuki, 2005, s. 20.) Teknologian painottaminen opetussuunnitelmissa lisää matemaattisluonnontieteellisten oppiaineiden arvostusta myös myöhemmin työmarkkinoilla ja jatkokoulutuksessa (Heikkinen & Huuki, 2005, s. 20; Lahelma & Gordon, 1999, s. 96).

Myös uudessa opetussuunnitelmassa näkyy teknologian korkea arvostus. Teknologiaan liittyvien taitojen kehittäminen on mainittu useaan otteeseen laaja-alaisen osaamisen tavoitteissa, sekä peruskoulun ala- että yläasteella, mutta myös sosiaaliset taidot saavat uudemmassa opetussuunnitelman perusteissa enemmän painotusta (Opetushallitus, 2014, s. 281–285). Tieto- ja viestintäteknologisen osaamisen ohelle laaja-alaisessa osaamisen tavoitteissa oli yhä samoja teemoja kuin aiemmassakin, kuten yrittäjyys, mutta siinä nostettiin myös esiin vuorovaikutuksen ja tunnetaitojen tärkeys, sekä ihmissuhteiden ja keskinäisen huolenpidon tärkeys. Omana tavoitteenaan on myös monilukutaidon kehittäminen. Positiivista on myös, että sukupuolen ja tasa-arvon teemat ovat enemmän esillä uudessa opetussuunnitelmassa ja siinä on nostettu selkeästi esiin opetuksen tehtävä tasa-arvon edistämässä. (Opetushallitus, 2014.) Uudempaan opetussuunnitelman perusteisiin vaikuttaakin tarttuneen paremmin myös sosiaalisen taitojen kehittämiseen, vaikka teknologia saakin yhä ison painotuksen.

Yksi tiukkaa jaottelua ylläpitävä asia voi olla mielikuvat oppiaineiden sukupuolittuneisuudesta. Matematiikka ja luonnontieteet ovat esimerkkejä oppiaineista, jotka liitetään enemmän pojille kuin tytöille sopiviksi aineiksi, sekä Suomessa on yhä sukupuolenmukaista jaottelua joissain oppiaineissa. Lepistön mukaan Suomen koulujärjestelmän alkuaikoina kasvatuksen tavoitteet tytöillä ja pojilla poikkesivat hyvinkin paljon toisistaan. Tytöille sopivammaksi oppisisällöiksi ja ammattialoiksi nähtiin 1920-luvulla enemmän hoiva- ja kasvatustyö, kun taas matematiikka ja tekniikka kuuluivat silloin vain pojille. Päästäkseen opiskelemaan matematiikkaa yliopistoissa, tyttöjen täytyi anoa vapautusta sukupuolestaan. (Lepistö, S. 2010, s. 41–42.) 1960-1970-luvuilla tasa-arvoaate vaikutti voimakkaasti koulutuspolitiikassa ja kouluissa siirryttiin enemmän yhteisopetukseen (Lampinen, 1998, s. 53-59). Kuitenkin erillisopetuksen perinteet näkyvät edelleen kouluissa: liikunta ja käsityöt ovat edelleen aika jakautuneita poika- ja tyttöryhmiin ja matemaattisluonnontieteellisissä aineissa on yhä havaittavissa sukupuolittuneita käsityksiä oppiaineen luonteesta ja oppilaiden kyvyistä (Lepistö, S. 2010, s. 41-42). Kouluissa on alettu lisäämään valinnaisuutta eikä pelkästään sukupuolen perusteella enää ole teoreettisia esteitä tekstiilisen tai teknisen käsityön valinnalle, mutta kuitenkin varsinkin tekstiilityö on yhä tyttövaltaisempi. Kokon mukaan käsitöissä jakautumisen taustalla on sukupuolittuneet käsitykset sukupuolille "luonnollisista" käsitöistä sekä yleensä valintaan tekstiili- ja teknisten töiden välillä vaikuttaa merkittävästi opettajien vihjailut sekä luokkatovereiden painostus. Lisäksi valintaa on voitu rajoittaa ja ohjata käytännön järjestelyillä, esimerkiksi lukujärjestyksen järjestelyillä (2007, s. 55). Luokkatovereiden vaikutus taas näkyy painostuksena mennä

normien mukaan. Nykyistä sukupuolijärjestelmää oppilaat ylläpitävät ja kontrolloivat muita esimerkiksi kiusaamalla epätyyppillisen valinnan tehneitä oppilaita (Kokko, 2007, s. 56).

Yhteys käsitöillä segregatioon löytyy, kun tarkastellaan sen vaikutuksia muihin aineisiin ja sen arvostusta. Käsiyöt voivat rakentaa ja parantaa oppilaiden itsetuntoa onnistumisten kautta. Kokon mukaan tekstiilityöt on yleensä vähemmän arvostetussa asemassa niin poikien kuin tyttöjenkin puheiden mukaan. Ainetta nimitetään vähättelevästi "rättikässäksi" ja nimitetään pieneksi puuhailuksi ja näpertelyksi, joka taas pienentää naisten ja tyttöjen toimijuuden merkitystä. Heikko arvostus lisää jakautumista, koska pojat eivät siirry heitä "alentavalle", feminiinisenä pidetylle käsityön alalle, mutta tytöt voivat siirtyä vähän helpommin arvostetumpaan teknisen käsityön tekemiseen. (Kokko, 2007, s. 66.) Teknisellä käsityöllä on lisäksi jonkin verran yhtymäkohtia muiden aineiden kanssa. Oppisisältöön liittyy matematiikkaan ja fysiikkaan liittyviä aihekokonaisuuksia, kuten sähköoppia ja elektroniikan perusteita (Lepistö, J. 2010, s. 63). Tekstiilityössä taas käsitöitä tehdään enemmän kodin tarpeisiin ja hoiva-alan korostus on näkynyt Kokon mukaan esimerkiksi sisällyttämällä lasten- ja vauvanvaatteiden valmistus tekstiilityöhön, vaikka ne eivät olisikaan yläasteikäisille ajankohtaisia ja tarpeeseen vastaavia (2007, s. 72). Uudessa opetussuunnitelmassa on tartuttu tähän teknisen työn ja tekstiilityön sukupuolittuneeseen luonteeseen ja käsitöiden opetusta muutettiin yhdistämällä tekninen työ ja tekstiilityö käsityö nimikkeen sisään. Näin peruskoulun käsityössä oppilaat pääsevät tuottamaan käsitöitä, jotka vaativat molempien osa-alueiden osaamista. Jaana Lepistö peräänkuulutti vastaavaa muutoksen tarvetta artikkelissaan ja esitti sen rikkovan perinteistä käsityön sukupuolittuneisuutta (2010, s. 73). Uudistus on tullut voimaan viimeiselläkin luokalla vasta viimeistään 1.8.2019, joten vielä on hankala arvioida, kuinka hyvin yhdistetty käsityö vaikuttaa valinnaisten aineiden sukupuolijakaumaan.

Myös matematiikassa on samankaltaista sukupuolittunutta painolastia, jota käsitöihinkin sisältyy. Erityisesti oppimiskäsitykset tytöistä ja pojista eroavat. Sirkku Lepistön mukaan matematiikan ajateltiin poikkeavan muista aineista siinä, ettei ahkeruudella ja työn teolla ollut siinä samanlaista sijaa, kun muissa aineissa. Sen sijaan sen oppimiseen ajateltiin tarvittavan synnynäistä ominaisuutta, "matemaattisia aivoja", sekä lahjakkuutta, älykkyyttä ja oivaltamiskykyä. Päättelykyvyt ja lahjakkuus on yleensä ajateltu enemmän poikien ominaisuudeksi, kun taas tytöt ajatellaan ahkerina ja työtä tekevinä. Poikiin liitetty oppimistapa näyttäytyi näillä perusteilla opettajille ja oppilaille oikeammaksi ja paremmaksi tavaksi opiskella. (Lepistö, S., 2010, s. 47.; Kukkonen, 2005, s. 55) Vaikka peruskoulussa tyttöjen ja poikien taso esimerkiksi matematiikassa ei juuri eroa, silti myöhemmin jatkokoulutuksessa pojat valitsevat herkemmin enemmän

matematiikan opintoja kuin tytöt (Lepistö, S. 2010, s. 41). Tyttöjen heikompi ja kielteisempi minäkäsitys omista taidoista matemaattisluonnontieteellisten aineiden parissa heikentää myös motivaatiota opiskella aineita ja tytöillä onkin useammin myös kielteinen asenne matematiikkaa, tekniikkaa ja muita eksakteja luonnontieteitä kohtaan (Kukkonen, 2005, s. 53-55). Yhtenä syynä poikien hakeutumiselle matemaattisluonnontieteellisiin jatkokoulutuksiin on myös esitetty teknistä työtä, joka osaltaan tukee fysiikan ja matematiikan opintoja, ja joka on ollut poikavaltaisempi oppiaine jo peruskoulussa. Tyttöjä on kannustettu osallistumaan myös tekniseen työhön ja matemaattisluonnontieteellisiin oppiaineisiin ja jonkin verran siirtymistä on ollut poikavaltaisempia aineita opiskelemaan, mutta vastaavasti poikia ei juurikaan kannusteta hoiva-alalle. (Heikkinen & Huuki, 2005, s. 20–21.)

Suoraan sukupuolen mukaista jaottelua eri ryhmiin löytyy myös koulusta yhä. Liikunnassa ryhmät ovat yhä usein jaettu tyttöjen ja poikien ryhmiin, poikkeuksena moniin muihin Euroopan maihin, jossa opetus toteutetaan sekaryhmissä (Berg, 2010, s. 129). Sukupuolten erillisesti opettamisen hyödyistä ja haitoista on puhuttu paljon. Erillisopetuksen hyötynä on nähty tytöillä vapaamman toimimisen ulkona poikien varjosta ja väheksynnästä, kun taas pojille sen on nähty tarjoavan mahdollisuuden heille sopivampiin opetusmetodeihin ja aineistoihin. Esimerkiksi osana Nord Lilia- hanketta perustettiin tyttöluokka ILONA, jossa otettiin aktiivisesti tasa-arvo-kasvatus opetukseen mukaan. Kokeilua kohtaan oli aluksi ennakkoluuloja, mutta se todettiin onnistuneeksi oppimisympäristöksi ja toimivaksi tavaksi. (Tanhua, 2012, s. 47-48.) Kuitenkaan erillisopetus ei toimi aina, vaan siinä voi jäädä myös tila stereotyyppisen maskuliinisuuden vahvistamiseen opetuksessa. (Skelton, 2006, s. 142.) Sukupuolen mukaiset oppiaine- ja ryhmäjaot nähdään hyödylliseksi vain, kun niille on pedagogisesta toiminnasta perusteet, kuten eri taitotasot. Muulloin perusteeton jako vahvistaa vain sukupuolten välisiä eroja, hierarkkisuutta ja siten ylläpitää segregaatiota (Heikkinen & Huuki, 2005, s. 20).

Vaikka Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) ei ole ollut vaatimusta erillisopetukseen liikunnassa, silti Suomessa usein tytöillä ja pojilla on erilliset ryhmät, joita perustellaan usein tyttöjen ja poikien eri lajimieltymyksillä ja fyysisillä eroilla (Lehtimäki & Lehtimäki, 2017, s. 26-28). Liikunnan erillisopetus on saanut tutkimuksia puolesta, esimerkiksi Opetushallituksen Liikunnan oppimistulosten seuranta-arviointi perusopetuksessa suositteli erillisryhmiä (Palomäki & Heikinaro-Johansson, 2011, s. 123). Toisaalta erilliset ryhmät vaikuttavat tukevan sukupuolistereotyyppioita ja Bergin (2010) mukaan koululiikunta on nähty myös sukupuolten valtasuhteita uusintavana. Pojilla esimerkiksi korostuu liikunnassa enemmän kilpailullisuus, pelit ja urheilu, kun taas tytöillä liikunta on ohjannut enemmän ilmaisullisuuteen, kehon

kontrollointiin ja fyysisen kontaktin välttämiseen. Etenkin maskuliinisuudella vaikuttaa olevan tila koululiikunnassa, kun taas feminiininen voidaan nähdä heikkoutena. Poikiin, joita ei urheilu kiinnosta tai jotka ovat tasoltaan heikompia, voidaan liittää feminiinisyys leimaamalla heidät naismaisiksi tai homoiksi ja kyseenalaistaa heidän maskuliinisuutensa. Eroja tyttöjen ja poikien ruumiiden välillä korostetaan ja pojat koetaan pystyvämmiksi ja paremmiksi usein liikunnan osalla. (Berg, 2010, s. 50-61.)

Perinteisiä sukupuolirooleja voi olla rakentamassa myös käytetyt oppikirjat ja –materiaalit. Suomessa opettajat nojaavat erityisen paljon oppikirjoihin opettaessaan (Gordon, Holland & Lahelma, 2000, s. 78; Tainio, 2012, s. 212), joten myös oppikirjoihin kannattaa kiinnittää huomiota mahdollisina sukupuolistereotyyppien siirtäjinä. Suomalaisten oppikirjojen sukupuolittuneisuutta ovat tutkineet esimerkiksi Tainio ja Teräs (2010) ja Tainio (2012) sekä Palmu (1992; 2003). Olennaista on Tainion mukaan tarkkailla mitä oppikirjat tuovat esiin luonnollisena (2012, 212). Sukupuolen tai seksuaalisuuden moninaisuus ei useinkaan tule kirjoissa esille, vaan ne useammin kuvaavat perinteistä heteroseksuaalista ydinperhettä ja sukupuolen mukaisesti käyttäytyviä henkilöitä (Lehtonen, 2010, s. 93). Tutkimuksissa on kiinnitetty myös huomiota kirjojen sukupuolijakaumaan kirjoittajien, kuvien ja sukupuolittaviin sanoihin (Tainio & Teräs, 2010; Tainio, 2012). Suurin osa oppikirjojen kirjoittajista on yleensä naisia, etenkin äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa. Tainio ja Teräs havaitsivat myös selvityksessään, ettei kirjojen sukupuolijakauma ole tasainen. Naiset ja tytöt jäävät kirjoissa usein pienemmälle huomiolle, sillä kirjoissa esiintyvät hahmot, sekä fiktiiviset että historialliset, sukupuoleen viittaavat sanat sekä kirjan kuvituksissa miehet ja pojat olivat paremmin esillä. Suoraan sukupuolta ja tasa-arvoa käsiteltiin lähinnä opinto-ohjausta kokevissa kirjossa, joskin niissäkin vaaditaan usein opettajalta taitoa purkaa sukupuolistereotyyppioita, koska sukupuolten erot ja taipumukset esitetään usein essentialistisesta näkökulmasta. (Tainio & Teräs, 2010; Tainio, 2012.)

Palmun mukaan olennaista on myös valitun oppimateriaalin lisäksi se, miten oppimateriaali esitetään ja kyseenalaistetaanko sen sisältämiä viestejä. Etenkin äidinkielen tunneilla käytetään lähteinä oppikirjojen lisäksi paljon muitakin teoksia, kuten kaunokirjallisuutta, lehtiä, videoita, runoja, sarjakuvia ja novelleja. (Palmu, 2003, s. 90-91.) Äidinkieli on myös usein ajateltu olevan enemmän tyttöjen osaamisen aluetta, ja esimerkiksi PISA-tulosten myötä esitetään usein huolta poikien lukutaidosta tyttöjä heikompana. Uutisoinnissa painottuu kuva pojista heikkoina lukijoina ja tytöistä ryhmänä lahjakkaina lukijoina, vaikka molempiin ryhmiin mahtuu myös lahjakkaita ja heikkotasoisia (Sorri, 2018; Sulkunen & Kauppinen, 2018, s. 148-149). Syytä haetaan usein opetuksesta ja ratkaisuksi esitetään poikia paremmin huomioivaa pedagogiikkaa

ja stereotyyppistä poikia innostavaa kirjallisuutta, vaikka nykyiselläänkin äidinkielessä kirjallisuudessa painotus on mieskirjailijoissa ja miehistä kirjoitetuista kirjoissa (Sorri, 2018). Palmun mukaan opettajien huoli saada pojat kiinnostumaan lukemisesta voi vaikuttaa siihen, että materiaali valitaan ennen kaikkea poikien mukaan. Oletuksena on myös useammin, että tytöt ovat kiinnostuneita myös pojista ja miehistä kertovasta kirjallisuudesta, mutta pojat taas eivät ole tyttöistä ja naisista kertovista teksteistä. (Palmu, 2010, s. 54-55.) Tyttöjen kohdalla kiinnostuksenkohteiden ajatellaan siis olevan hieman joustavampia, sillä myös heidän ajatellaan saavan jotain irti “poikakirjallisuudestakin”. Poikien kohdalla taas oletetaan jo valmiiksi ettei “tytökirjallisuus” ole heille tarpeeksi kiinnostavaa, joten sitä ei välttämättä edes tarjota. Oppikirjat heijastelevat sukupuolijärjestelmää ja samalla vahvistavat perinteisiä sukupuolirooleja painottamalla oppimateriaalien teksteissä ja kuvissa kiinnostuksenkohteita ja ammatteihin vaadittavaa osaamista sukupuolille ominaisiksi asioiksi (Sulkunen & Kauppinen, 2018, s. 150).

Opinto-ohjauksen avulla voidaan vaikuttaa nuorten koulutusvalintoihin ja opinto-ohjausta onkin pyritty kehittämään. Opinto-ohjaajien täydennyskoulutuksissa on otettu enemmän sukupuolisensitiivistä ohjausta esiin ja siihen on kohdistettu paljon eri sukupuolten tasa-arvoa edistäviä hankkeita, joiden avulla on pyritty kannustamaan tyttöjä ja poikia hakeutumaan heitä oikeasti kiinnostaville aloille (Brunila et al., 2011). Hankkeiden tuloksia ei olla kuitenkaan saatu laajemmin leviämään. (Kuusi et al., 2009, s. 29.) Vaikka opoilla on hyvin tiedossa se, että yhteis- haussa pyritään tasaamaan tyttöjen ja poikien hakeutumista eri aloille, konkreettiset keinot koulujen omissa opetussuunnitelmissa sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi saattaa jäädä puutteelliseksi (Kuusi et al., 2009, s. 30-31).

Opinto-ohjauksessa painottuu usein yksilöllisten valintojen merkitys, jonka takia opinto-ohjaajat usein haluttomia ohjailemaan nuorten päätöksentekoa. Tärkeänä tehtävänä nähdään tiedon tuottaminen valinnan tueksi, mutta tällöin opinto-ohjaajan rooli jää taustalle ja nuorten valintoja ohjaavia käytänteitä ja rakenteita jää piiloisiksi ja purkamatta. (Lappalainen, Mietola, & Lahelma, 2010, s. 42.) Ohjauskeskustelut olivat Juutilaisen (2003) tutkimuksessa yleensä näennäisesti sukupuolineutraaleita, joissa kuitenkin välittyi käsityksiä miehistä ja naisista. Lappalaisen et al. mukaan ohjauksessa kannustetaan myös tunnistamaan omia taitoja, mieltymyksiä ja persoonaa auttamaan alanvalinnassa. Kuitenkin oppilaan sukupuoli vaikuttaa myös siihen millaista palautetta muut ihmiset antavat oppilaan persoonasta. Esimerkiksi etenkin tyttöjen kohdalla muut ovat taipuvaisempia tunnistamaan piirteitä, jotka sopivat naisvaltaisille aloille, kuten sosiaalisuus, lempeys ja hoivaavuus, ja muiden antama palaute rakentaa kuvaa itselle sopivista aloista. (Lappalainen et al., 2010, s. 48-49.) Oppilaan oma sukupuoli myös vaikuttaa

Juutilaisen mukaan siihen, miten ohjauskeskustelut etenevät. (Juutilainen, 2003.) Lappalaisen et al. mukaan etenkin ongelmallisissa ohjaustapauksissa, joissa oppilas ei tiennyt valmiiksi mi- hin haluaa hakea, oppilaanohjaajat ehdottivat herkemmin hakeutumista sukupuolen mukaisesti mies- ja naisvaltaisille aloille (2010, s. 52). Tutkimusta oppilaanohjauksesta sukupuolen näkö- kulmasta on tehty melko vähän Suomessa, vaikka se on usein nähty keinona segregaatian pur- kamiseksi. (Hynninen, Juutilainen, Nummenmaa & Lehtonen, 2011, s. 117, 120).

Toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien laatiminen laajennettiin pakol- liseksi myös peruskoulun ja varhaiskasvatuksen osalta vuonna 2015 tasa-arvolain uudistuttua. Opetushallituksen mukaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat tulee laatia vuosittain tai vähintään 3 vuoden välein kouluissa ja niiden on tarkoitus toimia tasa-arvoa ja yhdenvertai- suutta edistävinä työkaluina kouluissa. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat tulee laatia yhteistyössä henkilökunnan, oppilaiden ja huoltajien kanssa. Tasa-arvosuunnitelman tulee si- sältää kartoitus oppilaitoksen tasa-arvotilanteesta, tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon edistä- miseksi sekä arvio aiempien toimenpiteiden toteuttamisesta ja tuloksista. Erityistä huomiota tulee lain mukaan kiinnittää oppilas- tai opiskelijavalintoihin, opetuksen järjestämiseen, oppi- miseroihin ja opintosuoritusten arviointiin sekä seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustu- van häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Tasa-arvosuunnitelman lisäksi kouluissa tulee arvioida yhdenvertaisuuden toteutumista koulussa ja laatia suunnitelma sen edistämiseksi vaa- dittavista toimenpiteistä. Suunnitelmat voidaan toteuttaa joko itsenäisesti, koulun opetussuun- nitelman tai muiden suunnitelmien yhteydessä. Tämän lisäksi kouluissa, joissa on vähintään 30 työntekijää, täytyy lain mukaan laatia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat myös henki- löstön osalta. (Opetushallitus, Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu oppilaitoksissa; Tasa- arvolaki; Yhdenvertaisuuslaki.) Etenkin tasa-arvosuunnitelman avulla pyritään ehkäisemään sukupuolen perusteella tapahtuvaa syrjintää tai eriarvoista kohtelua ja se onkin nähty myös merkittävänä keinona vaikuttaa sukupuolen segregaatian purkamiseen. Kuitenkin Aapola-Ka- rin (2018, s. 76) mukaan uusimman Tasa-arvobarometrin tulokset viittaavat siihen, ettei oppi- laitosten tasa-arvosuunnitelmista juurikaan tiedetä. Etenkin oppilaiden panostusta tasa-arvo- suunnitelmien tekoon tulisi lisätä, jotta sen vaikutukset oppilaitoksen tasa-arvoon vahvistuisi (Aapola-Kari, 2018, s. 76).

5.2 Sukupuolittavuus suunnitellun opetuksen ohessa

Virallisen koulun sääntöjen ja suunnitellun opetuksen ohessa ja välitunneilla tapahtuu paljon muutakin spontaania vuorovaikutusta ja kanssakäymistä oppilaiden ja kouluhenkilökunnan välillä ja kesken. Niin kutsuttu informaali koulu voi haastaa ja hankaloittaa virallista opetusta, toimia sille rinnakkaisena ja esiintyä sujuvasti opetuksen lomassa. Informaalilla koululla viitataan varsinaisen opetukseen liittymättömään vuorovaikutukseen oppilaiden ja kouluhenkilökunnan välillä ja esimerkiksi oppilaskulttuurit kuuluvat siihen. Sillä viitataan myös informaaleihin hierarkioihin, joita voi syntyä oppilaiden ja opettajien kesken tai heidän välilleen. (Lahelma & Gordon, 2003.)

Vuorovaikutus ja puhettavat voivat ohjata oppilaiden käsityksiä sukupuolelleen sopivasta käyttäytymisestä ja siten myös vaikuttaa myöhemmin opintoalan tai ammatin valintaan. Puheen kautta rakennetaan erilaisia toiminnan mahdollisuuksia ja rajoja oppilaille, sekä välittyy huomaamatta erilaisia odotuksia ja vaatimuksia (Teräs, 2012, s. 103). Teräksen mukaan puhetaivoissa eri sukupuolille tehdään eroja muun muassa puheen kielellisessä rakenteessa, vuorovaikutuksen määrässä sekä puheen sisällössä (2012, s. 117–119). Tytöille ja pojille annetaan kehuja ja kannustusta eri osa-alueista. Esimerkiksi pojille puhuessa on tyypillistä, että puhutaan älykkyydestä, vahvuudesta, aikuisuudesta ja kehuetaan taitoja, kun taas tyttöjen kohdalla puhutaan useammin ulkonäöstä, tunnollisuudesta ja ahkeruudesta (Heikkinen & Huuki, 2005, s. 22; Teräs, 2012). Tytöille kohdistetuissa kehuissa korostui Teräksen aineistoissa myös avustustehävien kohdalla annetut kehut. Pojille taas rajataan puheella toisenlaisia vaatimuksia, kuten puhetaivoissa korostetaan maskuliiniseksi ajateltuja asioita ja entuudestaan miesvaltaisia aloja, kuten tekniikkaa ja luonnontieteitä enemmän pojille. (Teräs, 2012, s. 116-119.)

Vuorovaikutuksella on iso merkitys sukupuolen rakentumisessa ja toimijuuden rajojen kehittämisessä koulussa. Sukupuolta rakennetaan sosiaalisena diskurssina, vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa (Tainio, 2009, s. 161). Sen esittämistä sopeutetaan suhteessa muiden reaktioihin, oletuksiin ja odotuksiin sukupuolesta, sekä vaikuttaa siihen, miten itse määrittellään omaa ja muiden sukupuolta. Erityisesti poikien vuorovaikutus on luokassa näkyvässä osassa. Lindroosin mukaan pojat pitävät valtaosan luokassa oppilaiden esittämistä puheenvuoroista, sekä osallistumalla opetukseen, että häiritsemällä sitä. He myös saivat enemmän vastausvuoroja ja sekä positiivista että negatiivista huomiota opettajilta. Tytöt taas ovat Lindroosin mukaan hieman näkymättömämmässä osassa. (Lindroos, 1997, s. 78.) Äänekäs ja puhelias tyttö koetaan helpommin ärsyttävänä ja koitetaan hiljentää tehokkaammin (Tolonen, 1999). Pojille kuitenkin

äänekkyys sallitaan ja sitä jopa jossain määrin odotetaan. Hiljaisia poikia pidetään herkemmin poikkeuksellisina ja heidän pärjäämisestään ovat enemmän sekä opettajat että oppilaat huolissaan, kun taas hiljaiset tytöt ovat enemmän normi ja jäävät huomaamattomiksi luokassa (Lunabba, 2018, s. 109-110; Tolonen, 1999).

Yhtenä huomattavana erona tyttöjen ja poikien välillä luokassa näyttää olevan myös suhteet toisiin oppilaisiin. Tyttöjen suhteita toisiinsa voi leimata kinaaminen keskenään, mutta Gordon ja Lahelma havaitsivat myös toisten tyttöjen tukemisen erityisesti tunneilla opetettaviin asioihin liittyen (2003). Osa pojista taas on usein hyvinkin näkyvässä osassa luokassa puhuen ja vieden enemmän tilaa kuin tytöt ja osa hiljaisemmista pojista. Erityisesti poikien suhteita näyttää leimaavan statuksen tavoittelu sekä tapa, miten he rakentavat maskuliinisuuttaan luokassa. Poikien vallantavoittelu luokassa on usein paljon hierarkkisempaa, kun taas tyttöjen suhteet ovat useammin rinnakkaisia hierarkkisten sijaan (Tolonen, 1999, s. 145).

Pojat rakentavat maskuliinisuuttaan ja asemaansa luokassa usein vallan ja väkivallan kautta. Manninen määritteli omassa aineistossaan väkivallan prosessiksi ja toiminnaksi, jota käytetään toisen tai toisien alistamiseksi ja vähättelee muita vallan väärinkäytön avulla (Manninen, 2010, s. 55). Väkivaltaa on fyysistä, emotionaalista, verbaalista sekä muita vallan käytön muotoja, ja sitä käytetään yleensä oman statuksen suojelemiseen tai uusintamiseen. Suoranaisen väkivallan lisäksi valtaa voi myös saavuttaa hyväksynnällä ja suostuttelulla. Valtaa saavuttaakseen, tavoitellaan yleisesti hyväksytyjä maskuliinisuuden esittämistapoja, hegemonista maskuliinisuutta. (Manninen, 2010, s. 55–56.) Vaikka sekä tytöt että pojat voivat koulussa harjoittaa kiusaamista, fyysistä ja psyykkistä sukupuolistunutta häirintää, Mannisen mukaan useat tutkimukset ovat osoittaneet, että sillä rajoitetaan etenkin tyttöjen turvalliseksi kokemaa aluetta koulussa (Manninen, 2005, s. 32). Toisaalta taas poikien kohdalla on tiukemmat rajat sukupuolelle sopivan käyttäytymisen suhteen ja esimerkiksi vuoden 2017 Tasa-arvobarometrin mukaan he kokevat tyttöjä useammin sukupuolienormien rikkomisesta johtuvaa kiusaamista (Aapola-Kari, 2018, s. 67-68; Lunabba, 2018). Kouluväkivallan tarkastelu segregaaation kannalta on olennaista, sillä etenkin sen avulla voidaan kontrolloida hyväksyttäviä käyttäytymistapoja.

Valtaa ei ole saataville kaikille tasaisesti vaan osa pojista jää marginaalisempaan osaan kuin toiset. Etenkin feminiinisempiä piirteitä omaavat pojat ja usein tytöt ovat luokan hierarkiassa alimpana. Hegemoniset maskuliinisuudet eivät ole kuitenkaan pysyviä rakenteita vaan ne voivat muuttua, jos niitä vastaan asetetaan ryhmässä. Kuitenkin hegemonisen maskuliinisuuden

rakennus voi aiheuttaa erittäin kapeat tilat toimia koulussa ja tuottaa paineita oikeanlaisen maskuliinisuuden rakentamiseksi sekä statuksen säilyttämiseksi. (Manninen, 2010, s. 66–72.) Asemaa ryhmässä määrittävät muun muassa sosiaaliset, intellektuaaliset, ekonomiset, fyysiset ja kulttuurilliset resurssit. Huuki havaitsi tutkimuksessaan (2003), että luokassa usein arvotetaan eri ominaisuudet, asiat ja kompetenssit eri tasolle kontrolloidakseen muita ja usein nimenomaan luokassa suositussa asemassa olevat tai paljon valtaa omaavat oppilaat voivat määrittää mitkä asiat ja piirteet ovat hyväksytyä ja arvostettua luokassa ja mikä ei. Hyväksyttävää sukupuolen esittämistä ja statusta voidaan vahvistaa esimerkiksi huumorin keinoin, oikeilla urheilulinnoilla, oppiainevalinnoilla tai käyttäytymisellä koulussa. Toisessa luokassa oikea maskuliinisuuden esitys voi olla älykkyys ja osallistuminen tunneilla, toisessa taas valtaa otetaan kapinoimalla sääntöjä vastaan. Mannisen mukaan hegemoniseen maskuliinisuuteen liittyy hierarkkisuus sekä oman aseman rakentaminen ja uusintaminen. Sen lisäksi sukupuolten välille pyritään vetämään rajoja. Sukupuolieroja korostetaan, vahvistetaan ja jopa tuotetaan. (Manninen, 2010, s. 62.)

Tyttöjen ja poikien väliset vuorovaikutussuhteet vaikuttavat myös luokan hierarkioissa. Samalla kun peruskoulussa yleensä panostetaan sukupuolineutraalisuuteen, myöskään seksuaalisuuden moninaisuutta ei tuoda esille opetuksessa tai oppiaineistoissa. Koulu on heteronormatiivinen, eli siellä vallitsee ajatus heteroseksuaalisuudesta kyseenalaistamattomana ja ensisijaisena (Heikkinen & Huuki, 2005, s. 19; Lehtonen, 2010, 2003). Tätä käsitystä myös rakennetaan kouluissa esimerkiksi seksualisoimalla oppilaiden väliset vuorovaikutussuhteet. Poikien maskuliinisuuden rakennuksessa on nähtävissä myös usein homokammoisuus ja heteroseksuaalisuuden korostaminen (Manninen, 2010, s. 70). Tällöin seurustelu voi olla myös statusta kohottava asia, mutta muulloin tyttöjen seurassa viihtyvä poika, ilman romanttista agendaakaan voidaan nähdä feminiinisempänä ja voi joutua alistetuksi luokassa. Vastaavat oletukset voivat edistää sukupuolten erottautumista tiukasti omiin ryhmiinsä.

Opettajat voivat vaikuttaa myös luokan vuorovaikutukseen ja hierarkiaan omalla toiminnallaan. Työrauhaongelmissa näkyy usein vallan ja väkivallan prosessit, joita yritetään ratkoa oppituntien aikana. Jakoa luokan oppilaiden välillä ja sukupuolistereotypioita voi vahvistaa esimerkiksi, jos tyttöjä käytetään poikien rauhoittajina istumajärjestyksien avulla (Heikkinen & Huuki, 2005, s. 32). Vastaava toiminta tukee hoivan alaa tytöille ja vahvistaa kuvaa kilteistä tytöistä ja viltteistä pojista. Poikien kohdalla toiminnallisuus ja aktiivisuus nähdään luonnolliseksi (”pojat on poikia”, eli vilttejä ja rauhattomia) ja sääntörikkomuksien kautta osittain salli-

taan myös maskuliinisuuksien rakennus, koska kaikkiin rikkeisiin ei ehditä tai pystytä puuttumaan niiden paljouden vuoksi. Gordonin ja Lahelman (2003, s. 69) mukaan tyttöjä pidetään usein luonnostaan hiljaisempina ja siten koulun työskentelytapojen ajatellaan sopivan tytöille paremmin, mutta Gordon ja Lahelma havaitsivat tutkimuksessaan, että koulu myös opettaa tyttöjä kontrolloimaan enemmän koulun sääntöjen vastaista turhaa liikehdintää ja puhumista. Tytöt rikkoivat vähemmän virallisen koulun asettamia sääntöjä, mutta heidän rikkomuksiinsa puututtiin nopeammin sekä poikien että opettajien toimesta. (Gordon & Lahelma, 2003, s. 46.) Koulussa myös opettajilla helposti huomaamatta tulee niputettua kaikki tytöt ja pojat sukupuolen mukaisen jaon mukaan, vaikka varsinaisen puhuttelun kohteena olisi vain muutama oppilas (Tainio, 2009, s. 157). Alisteisemmassa asemassa olevat rauhallisemmat tytöt ja pojat voivat ahdistua, jos opettaja hermostuu työrauhanrikkojiin ja sopeuttaa omaa käytöstään olemalla entistä kiltimpiä ja rauhallisempia itse (Heikkinen & Huuki, 2005, s. 32).

Lopulta kaikki sukupuolittavat rakenteet ja toiminnot vaikuttavat oppilaiden omaan itsemäärittelyyn, käsitykseen omasta toimijuudesta. Itsemäärittelyä tapahtuu suhteessa kaikkiin muihin toimintoihin koulussa: omiin kokemuksiin, muiden määrittelyihin ja odotuksiin sukupuolesta, vuorovaikutukseen ja luokan hierarkioihin. Omaa sukupuolta ja toimijuuden rajoja rakennetaan jatkuvasti ja niin ollen luodaan omaa sukupuoli-identiteettiä. Sukupuolittavista jaoista ja vuorovaikutussuhteissa näkyvistä eroista voidaan rakentaa omaa sukupuolta stereotyyppien suuntaan tai toimia sukupuolelle tyypillistä toimintaa vastaan. (Heikkinen & Huuki, 2005, s. 25–26.)

5.3 Segregaation purkamiseksi tehtyjä hankkeita

Segregaation purkamiseksi koulutuksessa ja työelämässä on tehty lukuisia eri hankkeita. Projekteissa on kehitelty muun muassa tasa-arvoa tukevaa koulutusta, lisätty työelämätietoisuutta, houkuteltu tyttöjä teknologian alalle, pyritty tukemaan poikia koulussa sekä kehitetty opettajankoulutusta. Ongelmana on kuitenkin ollut kehitysmallien ja hyötyjen säilyttäminen koulun arjessa (Lahelma, 2011, s. 90). Opetussuunnitelmaa uudistetaan jatkuvasti ja tasa-arvon edistäminen on kuulunut vahvasti sinne jo 1970-luvulta asti, mutta käytännössä sukupuolten välisen tasa-arvon näkyvyys on ollut heikompa.

Vakava segregaatio työelämässä on ollut Suomen ongelmana jo pitkään. Vuonna 2007 Matti Vanhasen II hallituksen ohjelmassa asetettiin tavoitteeksi palkkaerojen selkeän kaventamisen

naisten ja miesten välillä sekä naisten urakehityksen ja johtajuuden tukeminen julkisella ja yksityisellä sektorilla (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2010, s. 14). Yhtenä tavoitteena oli myös segregaaation vähentäminen jo koulutuksessa ja opetuksessa ja tämän pohjalta luotiin Opetusministeriössä oma Segregaation lieventämisryhmä vuonna 2009. Sen tavoitteena oli muodostaa ehdotukset opetusta ja koulutusta koskevista sukupuolten segregatiota vähentävistä toimista sekä uuteen opetussuunnitelmaan tehtävistä muutoksista. Työryhmä tarkasteli segregatiota monipuolisesti muun muassa oppiaineissa, oppimistuloksissa ja arvioinneissa, oppimateriaaleissa ja koulun käytännöissä.

1988 Opetusministeriön tasa-arvokokeilutoimikunnan mietinnössä ehdotettiin sukupuolitietoisuuden lisäämistä opettajakoulutuksessa, jotta tuleville opettajille saadaan paremmat valmiudet edistää tasa-arvoa (Lahelma, 2011, s. 90). Kuitenkin edistymistä opettajankoulutuksessa oli tapahtunut vain vähän ennen vuonna 2008 aloitettua TASUKO-hanketta. Poikkeuksena on Lapin, Oulun ja Joensuun yliopistot, joissa sukupuolitietoista opetusta on jo pitkään toteutettu osana joitain opetusohjelmia sekä Helsingin yliopisto, jossa se kuuluu osaksi kasvatustieteen opinto-ohjelmaan. TASUKO, eli Tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuus opettajankoulutuksessa, on Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama hanke, jonka tavoitteena on lisätä sukupuolitietoisuutta kaikissa Suomen opettajankoulutusta tarjoavissa yliopistoissa. Sukupuolitietoisuutta pyrittiin lisäämään tuomalla sukupuolta problematisoivia aineistoja opetukseen ja tutustumalla sukupuolentutkimuksen parissa tehtyihin tutkimustuloksiin opettajien peruskoulutuksessa ja täydennyskoulutuksissa. Hanke oli käynnissä vuosina 2008–2011 ja tavoitteena oli saada samalla yliopistot sitoutumaan jatkamaan opettajien tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuuden kehittämistyötä myös hankkeen loputtuakin. (Snellman, 2011.) TASUKO-hankkeen lisäksi esimerkiksi Sukupuolinsensitiivisyys tasa-arvon edistäjänä koulutuksessa, SUUNTO-hanke pyrki vuosina 2002–2006 lisäämään sukupuolitietoisuutta ja parantamaan opettajien käytännön ohjaustaitoja (Kuusi et al., 2009, s. 40).

Suomalaisten matematiikan ja luonnontieteiden osaamista yritettiin nostaa kansainväliselle tasolle ja innostaa samalla tyttöjä enemmän niiden pariin Opetushallituksessa vuosina 1996–2002 LUMA- hankkeella. Muina tavoitteina oli muun muassa yhteistyön lisääminen matematiikan ja luonnontieteiden sekä niitä soveltavien oppiaineiden ja eri kouluasteiden välillä. Hanke oli erittäin laaja ja pitkäkestoinen: sitä toteutettiin yhteensä 16 kehittämisverkostossa, jonka piiriin kuului yhteensä 78 kuntaa ja 270 koulua. Hanketta toteutettiin peruskouluissa, lukioissa ja ammatillisessa koulutuksessa, jotka olivat samalla yhteistyössä muiden oppilaitosten ja elinkei-

noelämän kanssa. Koska motivoituneet ja innokkaat opettajat nähtiin avaimiksi korkealaatuiseen oppimiseen, LUMA-hankkeessakin kiinnitettiin katse erityisesti opetuksen muuttamiseen tavoitteiden saavuttamiseksi. Hanke tarjosi opettajille täydennyskoulutusta ja tukimateriaaleja opetuksen tueksi. Hankkeen loputtua kouluissa jatkuivat edelleen omat LUMA-hankkeet ja sitä jatkettiin kehittämisohjelmalla. (Opetusministeriö, 2004, s. 30–32.)

Erityisesti tyttöjä teknologian ja tekniikan alalle kannustavia hankkeita on ollut paljon. Suurin osa näistä on ollut ennemmin valistushankkeita ja on suunnattu pääosin peruskoulun ja lukion päättöluokkien tytöille. Niiden toimintatapana on ollut lähinnä rekrytointimateriaalien ja valistuskampanjoiden toteuttaminen, mutta joskus myös on järjestetty eri kursseja tytöille sekä koulutettu matemaattisten aineiden opettajia ja opinto-ohjaajia opettamaan sukupuolitietoisemmin. Tällaisia hankkeita on ollut esimerkiksi MIRROR-hanke, joka pyrkii kannustamaan tyttöjä erityisesti metalli-, elektroniikka- ja tietoteollisuusaloille, sen alahanke GISEL, sekä Oulun yliopiston Kajaanin kehittämisskeskuksessa toteutetut WomenIT kehittämiskumppanuus ja HiL@adies - tytöt, naiset ja teknologia. (Opetusministeriö, 2004, s. 32–33.)

Vuosina 2008–2014 oli käynnissä Työ- ja elinkeinoministeriön kehittämisprojekti Valtava, jonka tavoitteena oli purkaa segregatiota oppilaiden koulutus- ja työvalintoihin puuttamalla. Siihen kuului osana peruskouluille suunnattua mainostusta ja oppimateriaaleja segregatian purkamiseksi. Valtava-hanke poikkesi muista siinä, että se pyrki myös kannustamaan poikia hoiva- ja kasvatusaloille pelkästään tytöille kohdistetun valistamisen sijaan.

Vuosina 2015–2017 alkoi hyviä uusia hankkeita ja tuli voimaan uudistuksia. Vuonna 2015 uudistettiin tasa-arvolakia, joka teki tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmista pakollisia myös peruskoulutuksessa. 2017 käynnistettiin myös Purkutalkoot-hanke, joka tarkoituksena oli tuottaa tietoa nuorten sukupuolittuneista koulutusaloista ja niihin vaikuttavista asioista sekä kehittää sukupuolieroja kaventavia käytäntöjä ja ehdotuksia päätöksentekijöiden, työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen, opettajien ja ohjaajien kouluttajien sekä harrastus- ja nuorisotoiminnan avuksi (Purkutalkoot).

SEGLI-hanke (*Tasa-arvon edistäminen ja segregatian lieventäminen koulutuksessa ja työelämässä -kehittämishanke*) toimi vuosina 2016 – 2019. SEGLI-hankkeen tavoitteena oli nuorten lisäksi aikuisten aktivoiminen tasa-arvon saavuttamiseen, sillä nuoret yksin eivät saa muutosta tehtyä, jos aikuisten ylläpitämät organisaatiot jarruttavat sitä. Heidän, esimerkiksi opettajien, poliitikkojen, työnantajien ja vanhempien, nähtiin olevan avainasemassa sukupuolen mukaisen segregatian purkamiseen. Hanke tuotti tutkimustietoa sekä kehitteli segregatiota lieventäviä

toimintatapoja oppilaitoksille ja työllisyyspalveluille. SEGLI-hanke toimi yhteistyössä peruskoulujen, lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten kanssa. (SEGLI.) Uudemmissa Purkutalkoot- ja SEGLI-hankkeilla oli yhteistä se, että ne ottavat sukupuolen lisäksi esimerkiksi etnisen taustan ja luokan huomioon, jotka vaikuttavat yhdessä segregatioon koulutuksessa ja työelämässä. Uusissa hankkeissa korostui myös enemmän aikuisten vastuu nuorten ohjaajina ja segregatian purkajina.

6 Pohdinta

Sukupuolen mukainen segregatio näyttäytyy moniulotteisena ja vaikeana ongelmana. Jonkinlaista edistymistä on tapahtunut Suomessa, mutta segregatio lievenee hitaasti kehityksen otaessa välillä jopa takapakkia tai pysähtyessä, huolimatta siitä, että sitä on pyritty aktiivisesti purkamaan. On pohdittu jopa, että kannattaako segregatiota edes purkaa ja pidetty jopa merkinä tasa-arvoisesta yhteiskunnasta, jossa naiset voivat vapaasti valita itselleen luonnollisia ja kiinnostavia alavalintoja. Kuitenkin esimerkiksi Ruotsissa on Suomea parempi tasa-arvotilanne ja pienempi jakautuminen aloille. Tutkielmassa aiemmin esiteltyjen segregatiota aiheuttavista tekijöistä voi tulkita, että valintoihin peruskoulun jälkeen vaikuttaa erityisen vahvasti sosiaalisuus, feminiinisyyden ja maskuliinisuuden sekä ammatteihin liittyvät sukupuolittuneet käsitykset, alojen tuttuus, koulutus- ja ammattialoihin liitetyt negatiiviset puolet sekä sosiaalinen ympäristö. Koulu ei suoraan luo näitä käsityksiä, mutta niitä muodostuu kaikkialla koulussa piiloisina käytäntöinä, vuorovaikutuksessa sekä oppimateriaalien ja opetussuunnitelmien rivien välissä. Koulussa syntyy erilaisia jaotteluja ja erontekoja, jotka voivat vaikuttaa myöhempään koulutus- ja työvalintoihin.

Eri koulutus- ja ammattialojen tuttuudella on merkityksen nuorten ammattivalinnoissa. Etenkin koulun ulkopuolelta tulevat mallit, esimerkiksi perheestä, sukulaisilta, kavereilta ja mediasta saatavat tiedot vaikuttavat, mutta myös koulun kautta opinto-ohjaus on merkittävässä osassa tiedon lisäämisessä. Opinto-ohjaukselle on kohdistettu hyvin eri hankkeita ja täydennyskoulutuksissa on nostettu sukupuoli paremmin esille. Painotus kouluissa on kuitenkin yleissivistävässä koulutuksessa ja yksilölliselle opinto-ohjaukselle ja työelämään tutustumiselle on varattu vähemmän aikaa. Teräsahon ja Keski-Petäjän mukaan nuoret myös nimeävät enemmän perinteisiä aloja haaveammateiksi, joka voi johtua siitä, että ne ovat tutumpia ja helpompi nimetä kuin uudemmat ammatit (2017, s. 207). Nuorten tiedot eri koulutuksien sisällöistä voivat jäädä varsin hatariksi ja pienetkin informaation rippeet ammateista voivat vaikuttaa alan valintoihin. Aineistoissa tuli myös esiin, että puutteellisia tietoja paikataan usein helpommin sukupuolittuneilla käsityksillä. Ongelmalliselta vaikuttaa myös oppilaan yksilöllisen valinnan korostaminen, jolloin opinto-ohjaajan aktiivinen vaikutus ohjauskeskusteluissa jää vähäiseksi ja valintoihin vaikuttavia rakenteita ei saada purettua niin tehokkaasti. Opinto-ohjaajien roolia tulisikin vahvistaa, ettei vastuu jää niin isoilta osin nuorille, joilla ei ole yhtä kattavaa kuvaa vaihtoehtoisista ammateista ja että valintoihin vaikuttavia rakenteita ja käsityksiä saadaan muutettua.

Käsityksiä maskuliinisuudesta ja feminiinisyudesta rakentuu koulussa monin tavoin. Etenkin feminiinisyys näyttäytyi useammin maskuliinisuutta huonomman arvostuksen saavana sekä työssä että koulun arjessa. Sukupuoleen liittyvät käsitykset puolestaan heijastuvat eteenpäin sukupuolittuneina käsityksinä ammasteista. Verratessa omia kykyjä ja ominaispiirteitä (joista muut saattoivat kehua ja korostaa enemmän nimenomaan sukupuolelle tyypillisiä piirteitä) ammatteihin liittyviin vaatimuksiin, osa ammasteista näyttäytyy helposti epäsovivana itselle, joka voi estää alalle hakeutumisen. Kouluissa etenkin erilaisilla jaotteluilla ja eronteoilla, rakennetaan kuvaa siitä mitä on sukupuolelle sopivaa toimintaa ja olemista. Vaikka useissa aineistoissa tuli esiin, että tytöillä ja pojilla on enemmän yhteisiä piirteitä kuin eroja, rakentuu erotteluita silti sekä virallisessa koulussa että informaalissa. Eroja tyttöjen ja poikien välille rakentuu etenkin vuorovaikutuksessa, yleistävillä puhetavoilla, oppimateriaaleissa sekä erillisryhmissä. Tyttöjen ja poikien erottautuminen omiksi ryhmikseen voi vaikeuttaa toisen sukupuolen alueelle astumista, etenkin kun se voi johtaa myös kiusaamiseen, kun sukupuolta ei toteuteta odotetulla tavalla. Myös käsitykset tiettyjen oppiaineiden sukupuolittuneesta luonteesta voi rajata sen alan sopivaksi ja siihen vaadittavat taidot ominaisiksi vain toiselle sukupuolelle, jota on esimerkiksi matematiikan osalta saatu purettua melko hitaasti. Muutostakin on tapahtunut ja esimerkiksi käsityötä on uudistettu niin että sekä tekstiili- että tekninen työ ovat pakollisia pidempään ja koulussa opetetaan enemmän yhdistämään kummastakin saatuja taitoja.

Sukupuolittuneita käsityksiä myös vahvistetaan koulun arjessa sillä mikä esitetään normaalina. Esimerkiksi heteronormatiivisuus on tavallista koulussa ja tyttöjen ja poikien välisiä suhteita saatettiin jopa seksualisoida, joka voi erottaa tytöt ja pojat tiukemmin omiin ryhmiinsä. Tavallisena oppilaana käsitetään usein tytöistä nimenomaan hiljaiset ja kiltit oppilaat ja pojista aktiiviset ja hieman riehakkaammat. Sukupuolinormeja vastaan toimimisesta tulee usein myös sanktioita, jotka ohjaavat toimimaan enemmän odotetun tapaisesti. Sosiaalisella kontrollilla etenkin tytöiltä estetään enemmän koulun sääntöjen rikkominen ja siten pidetään yllä myös käsitystä kilteistä ja hiljaisista tytöistä tavallisina tyttöinä, kun taas pojilla se näyttää kohdistuvan nimenomaan sukupuolinormien noudattamiseen. Toimimalla pojille ihanteellisen käyttäytymisnormien, hegemonisen maskuliinisuuden mukaisesti luokassa voi saada suosiota tai statusta. Rikkomalla taas sopivia käyttäytymismalleja, on riskinä joutua kiusaamisen kohteeksi tai jäädä ryhmän ulkopuolelle. Kontrolli voi vaikuttaa paitsi koulun arjessa toimimiseen, mutta myös työ- ja koulutusvalintoihin. Poikien kohdalla vähiten epätyypillisiä aloja tulikin valituksi heti peruskoulun jälkeen, mutta sukupuolinormien ja sosiaalisen paineen höllentyessä iän tai paik-

kakunnalta muuton myötä epätyypillisten alojen valinta yleistyy. Myös isommissa kaupungeissa, joissa sukupuolinormit ja sosiaalinen ympäristö ovat pienempiä kuntia vapaampia ja avoimempia, on hieman yleisempää valita epätyypillisiä aloja.

Tyttöjen kohdalla kontrollista voi seurata myös se, että heille kehittyy vahvemmin tunne soveltuvuudestaan päättämään ja opiskelemaan, koska heidän kohdallaan korostuu enemmän vaatimus kouluun sopivasta rauhallisesta ja ahkerasta työskentelystä, mikä selittäisi naisten isomman osallistumismäärän jatkokoulutuksiin ja miehiä pidemmälle kouluttautumisen. Katsauksessa tuli esiin, että pojille sallitaan enemmän aktiivinen ja näkyvä toiminta luokassa etenkin informaalissa vuorovaikutuksessa. Tämä voi lisätä itsenäisyyttä, itsetuntoa, puhe- ja esiintymistaitoja sekä rohkeutta toimia näkyvillä paikoilla, jotka ovat myös arvokkaita taitoja myöhemmin työelämässä. Toisaalta maskuliinisuuden rakentaminen voi osalla myös johtaa helpommin koulutuksesta putoamiseen ja työmarkkinoiden huipun lisäksi myös alimmille paikoille, koska statuksen parantamiseen luokassa saattaa liittyä myös sääntörikkeet ja vähäisempi opiskeluihin panostaminen. Pojilla on myös tyttöjä useammin ristiriitoja opettajien kanssa luokassa häiritsemisen vuoksi, jonka vuoksi koulun nähdään usein soveltuvan kilteille tytöille paremmin. Erottelu toiminnallisiin poikiin ja tyttöihin hyvinä oppilaina, voi johtaa siihen, että pojat suuntaavat tyttöjä herkemmin käytännöllisyyttä korostavaan ammatilliseen koulutukseen ja nopeammin työelämään ja tytöt taas yleissivistävään lukioon ja jatkavat poikia useammin lukion tai ammatillisen koulutuksen jälkeen kolmannen asteen koulutukseen. Tämä puolestaan voi johtaa siihen, että pojat siirtyvät vähemmän naisvaltaisille aloille, koska ammatinvalinta tehdään varhain, kun sosiaalinen kontrolli on vielä vahvimmillaan.

Myös käsitykset siitä, ettei lukeminen sovellu pojille ja taas matematiikka ja tekniikka on enemmän poikien ominta alaa, voivat ohjata myös myöhemmin valintoja aloille, joissa korostuu enemmän matematiikka ja tekniikka, ja estää hakeutumasta aloille, joissa ajatellaan olevan enemmän lukemista. Pitkä koulutus ja paljon lukemista sisältävät alat olivat aineistoissa myös esimerkkeinä negatiivisista tekijöistä, jotka auttavat sulkemaan osan koulutusaloista pois. Osalla pojista korostuu myös koulussa jo luokan hierarkiassa korkealla pyrkiminen, mitä tyttöillä esiintyy vähemmän. Teräsahon ja Keski-Petäjän mukaan naisten määrä johtavissa asemissa on jonkin verran lisääntynyt, mutta valtaosa heistä on johtotehtävissä naisvaltaisilla aloilla ja korkeimmista johtotehtävissä on edelleen valtaosa miehiä. Miehillä myös johtavaan asemaan pääsy oli myös naisia tärkeämpää. (Teräsaho & Keski-Petäjä, 2017, s. 207-208). Johtavan aseman tavoittelu myös myöhemmin työssä voi olla helpompaa, sillä osa oppilaista, etenkin pojista harjoittelee sitä jo luokan hierarkiassa.

Ongelmallisin segregatiota tuottavia rakenteita ja käytäntöjä ylläpitävä asia koulussa vaikutti olevan sukupuolineutraalisuus, vaikka sillä pyrittiin tavoittelemaan tasa-arvoa. Tasa-arvo nähtiin myös jo saavutettuna asiana, jolloin sukupuolittuneita rakenteita ei aleta edes kyseenalaistamaan ja eroja ei huomata. Todellisuudessa erojen kieltäminen antaa lisää tilaa sukupuolittaville käytännöille ja vanhat odotukset ja oletukset säilyvät piiloisina kaikkialla koulun arjessa. Sukupuolittuneiden käsitysten, jakojen ja käytäntöjen lisäksi teknologia ja hoivatyö olivat mukana koulujen arjessa. Teknologia oli mukana näkyvänä, arvostettuna, opetussuunnitelmassa julkilausuttuna tavoitteena, kun hoiva on enemmän piiloisena tyttöjen toimijuuden alueena, johon ohjataan huomaamatta koulun arjessa. Sukupuolineutraaliuden sijaan opetukseen pitäisikin omaksua sukupuolitietoisempaa otetta, jotta huonoja käytänteitä saadaan purettua. Koska aineistoissa tuli myös esiin, että opettajat kokevat jäävänsä heikoilla ohjeistuksilla toteuttamaan tasa-arvoa, tätä varten vaaditaankin tukea ja sukupuolinäkökulmaa painottavaa koulutusta opettajille, jotta sukupuolitietoisien opetuksen toteuttaminen helpottuisi ja yleistyisi.

Erilaisia hankkeita, jotka pyrkivät puuttumaan ongelmaan, löytyi lukuisia, mutta monesti lupaavienkin hankkeiden jälkeen saatujen hyötyjen säilyttäminen jäi vaikeaksi ja segregatiota on saatu purettua hitaasti. Tyttöjen kannustamiseksi teknologiapainotteisille ja miesvaltaisille aloille on tehty paljon hankkeita ja jossain määrin tilanne on parantunutkin. Vastaisuudessa taas poikia kannustettiin vähemmän hankkeissa hoiva-alalle. Painottamalla vain tyttöjen teknologian pariin siirtymistä segregatiion purkamisen jää vain puolittaiseksi, sillä naisvaltaisten ammattien määrä ei vähene, jos myös pojat ei siirry hoiva-aloille. Valtava-kehittämisohjelma oli harvinainen siinä, että se kohdistettiin myös pojille tyttöjen lisäksi, mutta voiko lyhyillä valistus- ja mainoskampanjoilla ja muutamilla sukupuolisensitiivisyyttä käsittelevällä oppitunnilla todellisuudessa olla isoa merkitystä alan valinnassa? Kampanjat voivat olla kyllä silmiä avaavia ja antaa tilaisuuden oppilaille määritellä itselleen isomman toimijuuden alan. Toisaalta sukupuolta rakennetaan jo varhain, koko koulun ajan ja jo pitkään ennen ja jälkeen peruskoulua. Siinä vaiheessa opiskelua on jo saatettu vuosia huomaamatta ohjata opiskelijoita tiettyyn suuntaan ja suunnan vaihto voi olla vaikeaa. Yksistään vastaavat lähinnä oppilaille kohdistetut kampanjat tuntuvat tarjoavan liian vähän ja liian myöhään, jotta sillä olisi isompia vaikutuksia.

Koska hankkeiden tulokset ovat usein jääneet lyhytaikaiseksi, olennaisempaa on panostaa segregatiion jatkuvaan purkamiseen oppilaitoksissa. Erityisesti opettajien koulutuksia tarjoavat hankkeet ja opetussuunnitelman muutokset vaikuttivat lupaavammilta. Kouluttamalla opettajia sukupuolitietoisuuteen saadaan pidempiaikaisesti vaikutettua segregoiiviin järjestelmiin ja epä-

tasa-arvoon. Opettajat saavat itse purettua epätasa-arvoisia rakenteita omalla toiminnallaan, oppilaita saadaan ohjattua oppiaineiden ohessa paremmin huomaamaan itsekkin sukupuolittuneita käytänteitä ja tuettua kaikkien oppimista tasapuolisesti. Uudemmat Purkutalkoot- ja SEGLI-hankkeet myös korostavat enemmän aikuisten vastuuta segregaatian purkajina ja ovat tuottaneet hyvää koulutusmateriaalia heille. Tasa-arvosuunnitelmien pakolliseksi tekeminen on myös ollut hyvä edistysaskel, mutta ainakaan viimeisimmän Tasa-arvobarometrin mukaan niitä ei olla vielä toteutettu vaaditulla tasolla. Oppilaat eivät olleet juurikaan tietoisia oppilaitoksensa tasa-arvosuunnitelmista, joten joko niistä on informoitu puutteellisesti tai niiden tekemiseen ei olla riittävästi otettu mukaan oppilaita (ja mahdollisesti myös huoltajia). Ylöstalon (2018) mukaan yleisesti ottaen tasa-arvo arvona hyväksytään, mutta varsinaiset tasa-arvototeot voivat saada vastustusta. Tasa-arvo nähdään usein jo saavutettuna, joten keinot sen saavuttamiseksi nähdään yhdentekevinä ja niitä voidaan suorittaa huolimattomasti tai jättää kokonaan tekemättä (Ylöstalo, 2018). Saman kohtalon voi kokea myös lain määräämät tasa-arvosuunnitelmat oppilaitoksissa.

Haasteellisinta työssä oli aiheen rajaaminen. Segregaatioon ja sitä tukeviin rakenteisiin liittyi koulussa paljon eri asioita ja monia osuuksia voisi jatkaa myös eteenpäin. Yksi kiinnostava suunta voisi esimerkiksi olla, miten segregatiota tukevat rakenteet koulussa ja etenkin hoivatyö näyttäytyy pojille, koska se on jätetty yleensä pienempään osaan tasa-arvohankkeissa. Sukupuoli ei ole ainut eriytyneisiin koulutus- ja ammattivalintoihin vaikuttava asia ja tutkielmaa voisi laajentaa myös tarkastelemaan segregatiota intersektionaalista näkökulmasta. Yhdessä sukupuolen kanssa voisi analysoida myös seksuaalisuuden, etnisyyden ja/tai luokan vaikutusta siihen, miksi alat ovat niin eriytyneitä. Erityisen kiinnostavalta vaikuttaa myös tasa-arvosuunnitelmien toteuttaminen kouluissa ja millaiset vaikutukset niillä on koulun tasa-arvoon ja nuorten koulutusvalintoihin. Hyvin toteutettuna tasa-arvosuunnitelmat näyttäytyy opettajien ja opinto-ohjaajien sukupuolitietoisemman opetuksen ja ohjauksen kanssa parhaimpana mahdollisuutena sukupuolten tasa-arvon parantamiseen ja sukupuolittuneiden käsitysten pohjalta tehtyjen koulutus- ja ammattivalintojen vähentymiseen ja segregaatian purkamiseen, sillä ne voivat aktivoida sekä oppilaat että opettajat edistämään tasa-arvoa oppilaitoksessa. Olisikin kiinnostavaa tutkia, miten huolellisesti tasa-arvosuunnitelmia toteutetaan kouluissa.

Lähteet

- Aapola-Kari, S. (2018). Nuorten näkemyksiä sukupuolten tasa-arvosta oppilaitoksissa ja yhteiskunnassa. Teoksessa: Teräsaho, M. & Närvi, J. (toim.). *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon – analyyssejä tasa-arvobarometrasta 2017* (s. 57-79). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 6/2019. Helsinki. Saatavissa: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137765/URN_ISBN_978-952-343-314-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Antikainen, A., Rinne, R. & Koski, L. (2013). *Kasvatussosiologia*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Atjonen, P. (2010). *Akateemisen tutkielman raportointiopas erityisesti kasvatustieteellisen alan opiskelijoita varten*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Bell, J. (2005). *Doing your research project. A guide for first-time researchers in education, health and social science* (4. painos). Maidenhead: Open University Press.
- Berg, P. (2010). *Ryhmärajoja ja hierarkioita: etnografinen tutkimus peruskoulun yläasteen liikunnanopetuksesta*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Bettany-Saltikov, J. (2012). *How to do a systematic literature review in nursing : A step-by-step guide*. McGraw-Hill Education.
- Bettio, F. & Verashchagina, A. (2009). *Gender segregation in the labour market. Root causes, implications and policy responses in the EU*. European Commission.
- Broady, D. (1986). *Piilo-opetussuunnitelma*. Tampere: Vastapaino.
- Brunila, K., Heikkilä, M., Hynninen, P., Jakku-Sihvonen, R., Lahelma, E., Sunnari, V., Virkkunen, H. & Lehtonen, J. (2011). Sukupuolitietoisuuden lisääminen opettajankoulutuksessa ja oppilaitoksissa opetushallinnon ja projektien tavoite. Teoksessa: Lehtonen, J. (toim.). *Sukupuolinäkökulmia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen* (s. 9-33). Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Butler, J. (2004). *Undoing gender*. New York: Routledge.
- Cooper, H. (1998). *Synthesizing research: A guide for literature reviews*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Coughlan, M. & Cronin, P. (2017). *Doing a Literature Review in Nursing, Health and Social Care*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Fink, A. (2005). *Conducting research literature reviews: From the Internet to the paper*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Francis, B. (2006). The Nature of Gender. Teoksessa: Skelton, C., Francis, B. & Smulyan, L. (toim.). *The SAGE Handbook of Gender and Education* (s. 7-17). Los Angeles: SAGE.

- Gordon, T, Holland, J. & Lahelma, E. (2000). *Making spaces. Citizenship and difference in schools*. Houndmills: Macmillan Press LTD
- Green, B., Johnson, C., & Adams, A. (2006). Writing narrative literature reviews for peer-reviewed journals: secrets of the trade. *Journal of Chiropractic Medicine*, 5(3), s. 101–117.
- Guthrie, G. (2010). *Basic research methods : an entry to social science research*. California: SAGE Publications.
- Heikkinen, M. & Huuki, T. (2005). Hoiva, huolenpito ja elollisesta huolehtiminen perusopetuksen piiloisina, sukupuolistuneina sisältöinä. Teoksessa: Teräs, L. (toim.). *Koulutus, sukupuolisosialisaatio ja teknologia: Näkökulmia segregatioon* (s. 17-30). Oulu: Oulun yliopisto, Kajaanin yliopistokeskus, WomenIT-projekti.
- Hoikkala, T., Aapola-Kari, S. & Lahtinen, J. (2019). *Nuorten toisen asteen koulutusvalinnat - mitkä mekanismit tuottavat epätyypillisiä valintoja?* Policy Brief 14/2019. Näkökulmia ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja poliittisen päätöksenteon tueksi. Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan artikkelisarja. Viitattu 28.11.2019. Saatavissa: <https://tietokayttoon.fi/julkaisu?pubid=31901>
- Huuki, T (2003). Poikien suosion tavoittelu ja väkivalta koulun sosiaalisen kentällä. Teoksessa: Sunnari V, Kangasvuo J & Heikkinen M (toim.). *Leimattuna, kontrolloituna, normitettuna – Seksualisoitunut ja sukupuolistunut väkivalta kasvatuksessa ja koulutuksessa* (s. 35-52). Oulun Yliopistopaino, Oulu.
- Hynninen, P., Juutilainen, P-K., Nummenmaa, A. & Lehtonen, J. (2011). Oppilaanohjaus sukupuoli- ja aitojen haastajana. Teoksessa: Lehtonen, J. (toim.). *Sukupuolinäkökulmia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen* (s. 117-128). Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Härkönen, U. (1996). *Naiskasvattajien käsityksiä tyttöjen ja poikien työn tekemisestä sekä äitien ja isien työkasvatuksesta*. Väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Juutilainen, P-K. (2003). *Elämään vai sukupuoleen ohjausta? Tutkimus opinto-ohjauskeskustelun rakentumisesta prosessina*. Väitöskirja. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 92. Joensuu: Joensuun yliopisto
- Juvonen, T., Rossi, L. & Saresma, T. (toim.) (2010). *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino.
- Järventie, I. (2008). Päivänsäde vai menninkäinen? Identiteettien kasvattaminen eriarvoisuuden puutarhoissa. Teoksessa Lahikainen, A., Punamäki, R-L. & Tamminen, T. (toim.). *Kulttuuri lapsen kasvattajana* (s. 209-232). Helsinki: WSOY.
- Kantola, J. (2010). Sukupuoli ja valta. Teoksessa Saresma, T., Rossi, L-M., & Juvonen, T. (toim.). *Käsikirja sukupuoleen* (s. 78-87). Tampere: Vastapaino.

- Kauhanen, A. & Riukula, K. (2019). Työmarkkinoiden eriytyminen ja tasa-arvo Suomessa. Teoksessa: Teräsaho, M. & Närvi, J. (toim.). *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon – analyyssejä tasa-arvobarometrasta 2017* (s. 80-100). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 6/2019. Helsinki.
- Koivunen, A., & Liljeström, M. (1996). *Avainsanat : 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Kokko, S. (2007). *Käsityöt tyttöjen kasvatuksessa naisiksi*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Korvajärvi, P. (2010). Sukupuolistunut ja sukupuolistava työ. Teoksessa Saresma, T., Rossi, L-M., & Juvonen, T. (toim.). *Käsikirja sukupuoleen* (s. 183-196). Tampere: Vastapaino.
- Kukkonen, M. (2005). "En ole yhtään matemaattinen ihminen" - tyttöjen minäkäsitys, asenteet ja itsearviointitaidot uravalintojen lähtökohtana. Teoksessa: *Koulutus, sukupuolisosialisaatio ja teknologia : Näkökulmia segregaatioon* (s. 50-68). Oulu: Oulun yliopisto, Kajaa-nin yliopistokeskus, WomenIT-projekti.
- Kuusi, H., Jakku-Sihvonen, R., & Koramo, M. (2009). *Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Lahelma, E. & Gordon, T. (1999). Rajankäyntiä. Sukupuoli opetussuunnitelmassa ja koulun käytännöissä. Teoksessa: Arnesen, A-L. (toim.). *Eroja ja yhtäläisyyksiä : Sukupuoli pedagogisessa ajattelussa ja käytännössä* (s. 91-106). Vantaa: Helsingin yliopisto, Vantaan täydennyskoulutuslaitos.
- Lahelma E. & Gordon, T. (2003). *Koulun arkea tutkimassa: yläasteen erot ja erilaisuudet*. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusvirasto.
- Lahelma, E. (2011). *Sukupuolitietoisuutta kouluun ja opettajakoulutukseen: TASUKO-hankkeesta eteenpäin*. Viitattu 28.11.2019. Saatavissa: https://wiki.helsinki.fi/display/TASUKO/TASUKO-hanke?preview=/64425827/69501428/Lahelma_2011.pdf
- Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 8.8.1986/609. Finlex. Viitattu 24.11.2019. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>
- Lampinen, O. (1998). *Suomen koulutusjärjestelmän kehitys*. Tampere: Gaudeamus.
- Lappalainen, S., Mietola, R. & Lahelma E. (2010). *Hakemisen pakkoa, tiedonmuruja ja itseymmärrystä: nuorten koulutusvalinnat ja oppilaanohjaus*. Nuorisotutkimus 1/2010. Viitattu 27.11.2019. Saatavissa: <https://core.ac.uk/download/pdf/39981442.pdf>
- Lehtimäki, L. (Laura) & Lehtimäki, L. (Lotta) (2017). *Tytöt ja pojat – yhdessä vai erikseen? 6. luokkalaisten käsityksiä ryhmäjaosta liikuntatunneilla Etelä-Pohjanmaalla*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lehtonen, J. (2003). *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Lehtonen, J. (2010). ”Kaikki kuvatkin on sellaisia: isä, äiti ja lapsi” – heteronormatiivisuus eri kouluasteilla. Teoksessa: Suortamo, M. (toim.). *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (s. 87-110). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Lepistö, J. (2010). Käsitöiden tekeminen ei vaadi tiettyä sukupuolta. Teoksessa: Suortamo, M. (toim.). *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (s. 59-78). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Lepistö, S. (2010). Sukupuolinäkökulmia matematiikan oppimiseen ja opettamiseen. Teoksessa: Suortamo, M. (toim.). *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (s. 41-52). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Liljeström, M. (1996). Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Koivunen, A. & Liljeström, M. (toim.). *Avainsanat : 10 askelta feministiseen tutkimukseen* (s. 111-138). Tampere: Vastapaino
- Lindroos, M. (1997). *Opetusdiskurssiin piirretty viiva : tyttö ja poika luokkahuoneen vuorovai-
kutuksessa*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lunabba, H. (2018). Laadullisen tutkimuksen näkökulma poikien koulu- ja hyvinvointikeskusteluun. Teoksessa: Kivijärvi, A., Huuki, T. & Lunabba, H. (toim.). *Poikatutkimus* (s. 103-120). Tampere: Vastapaino.
- Manninen, S. (2005). Tapaustutkimus poikien maskuliinisuuksien representaatioista ja hierarkkisesta järjestyksestä heidän ensimmäisenä kouluvuotenaan. Teoksessa: Teräs, L. (toim.). *Koulutus, sukupuolisosialisaatio ja teknologia : Näkökulmia segregatioon* (s. 31-49). Oulu: Oulun yliopisto, Kajaanin yliopistokeskus, WomenIT-projekti.
- Manninen, S. (2010). ”Iso, vahva, rohke – kaikenlaista”: Maskuliinisuudet, poikien valta-
hierarkiat ja väkivalta koulussa. Oulu: Oulun yliopiston kirjasto.
- Murto, V., Vieno, A., Inkinen, A., Reinikainen, R. & Saari, J. (2018). *Toisen asteen ammatil-
listen koulutusvalintojen sukupuolittuminen ja nuorten epätyypilliset valinnat*. Policy Brief 18/2018, Näkökulmia ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja poliittisen päätök-
senteon tueksi. Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta. Viitattu 28.11.2019. Saatavissa: <https://tietokayttoon.fi/julkaisu?pubid=26202>
- Opetushallitus. *Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu oppilaitoksissa*. Viitattu 27.11.2019. Saatavissa: <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuussuunnittelu-oppilaitoksissa>
- Opetushallitus. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Määräykset ja ohjeet 2014:96.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2010). *Segregaation lieventämistyöryhmän loppuraportti*. Viitattu 27.11.2019. Saatavissa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75541/okmtr18.pdf?sequence>

- Opetusministeriö. (2004). *Tasavertaiset työmarkkinat -työryhmän muistio*. Viitattu 12.12.2015. Saatavissa: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2004/liitteet/opm_193_tr01.pdf?lang=fi
- Palmu, T. (2003). *Sukupuolen rakentuminen koulun kulttuurisissa teksteissä: Etnografia yläasteen äidinkielen oppitunneilla*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Palomäki, S & Heikinaro-Johansson, P. (2011). *Liikunnan oppimistulosten seuranta-arviointi perusopetuksessa 2010*. Opetushallitus. Koulutuksen seurantaraportit 2011:4. Tampere: Juvenes Print.
- Perusopetuslaki 21.8.1998/628. Finlex. Viitattu 20.11.2019. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>
- Purkutalkoot: Nuorten koulutusvalintojen taustat ja keinot koulutus- ja ammattialojen sukupuolisegregaation lieventämiseksi. *Hankkeen perustiedot*. Viitattu 30.11.2019. Saatavissa: https://tietokayttoon.fi/hankkeet/hanke-esittely/-/asset_publisher/purkutalkoot-nuorten-koulutusvalintojen-taustat-ja-keinot-koulutus-ja-ammattialojen-sukupuolisegregaation-lieventamiseksi
- Reisby, K. (1999). Sukupuoliherkkä pedagogiikka. Teoksessa: Arnesen, A- L. (toim.). *Eroja ja yhtäläisyyksiä : Sukupuoli pedagogisessa ajattelussa ja käytännössä* (s. 15-34). Vantaa: Helsingin yliopisto, Vantaan täydennyskoulutuslaitos.
- Rossi, L-M. (2010). Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa Saresma, T., Rossi, L-M., & Juvonen, T. (toim.). *Käsikirja sukupuoleen* (s. 21-38). Tampere: Vastapaino.
- Salminen, A. (2011). *Mikä on kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- SEGLI-hanke (Tasa-arvon edistäminen ja segregaaation lieventäminen koulutuksessa ja työelämässä -kehittämishanke). *Tietoa hankkeesta*. Viitattu 30.11.2019. Saatavissa: <https://www.kaikkienduuni.fi/seglin-tarina>
- Siljander, P. (2014). *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen: Peruskäsitteet ja pääsuuntauokset* (Uud. p.). Tampere: Vastapaino.
- Skelton, C. (2006). Boys and girls in the elementary school. Teoksessa: Skelton, C., Francis, B. & Smulyan, L (toim.). *The SAGE Handbook of Gender and Education* (s. 139-151). Los Angeles: SAGE.
- Snellman, J. (2011). *TASUKO-hanke*. Viitattu, 12.12.2015. Saatavissa: <https://wiki.helsinki.fi/display/TASUKO/TASUKO-hanke>

- Sorri, M. (2018). *Heikot pojat ja erinomaiset tytöt – millaista kuvaa tyttö- ja poikalukijoista rakennetaan suomalaisissa uutisteksteissä?* Viitattu, 21.11.2019. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/59601>
- Sulkunen, S. & Kauppinen, M. (2018). ”Ainakin muutaman pojan luokallani tiedän lukevan” – Poikien (osin piiloiset) luku- ja kirjoitustaidot. Teoksessa: Kivijärvi, A., Huuki, T. & Lunabba, H. (toim.). *Poikatutkimus* (s. 146-174). Tampere: Vastapaino.
- Suomen virallinen tilasto (SVT). *Työssäkäynti* [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-5528. toimiala, työnantajasektori ja työpaikat 2017, 2. Ammatillinen eriytyminen palkansaajilla ja yrittäjillä vuosina 2017 ja 2012. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 25.11.2019. Saatavissa: http://www.stat.fi/til/tyokay/2017/04/tyokay_2017_04_2019-11-01_kat_002_fi.html
- Suomen virallinen tilasto (SVT). *Työssäkäynti* [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-5528. toimiala, työnantajasektori ja työpaikat 2017, 1. Vuoden 2017 työllisten, työllisten naisten ja työllisten miesten kymmenen yleisintä ammattiryhmää verrattuna vuoteen 2012. Helsinki: Tilastokeskus Viitattu: 25.11.2019. Saatavissa: http://www.stat.fi/til/tyokay/2017/04/tyokay_2017_04_2019-11-01_kat_001_fi.html
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2018). *Ammatillinen koulutus* [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-196X. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 25.11.2019. Saatavissa: http://www.stat.fi/til/aop/2018/aop_2018_2019-09-27_tie_001_fi.html?ad=notify
- Syrjäläinen, E. & Kujala, T. (2010). Sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus – vaiettu aihe opettajakoulutuksessa ja koulun arjessa. Teoksessa: Suortamo, M. (2010). *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (s. 25-40). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Tainio, L. (2009). Puhuttelu luokkahuoneessa – Tytöt ja pojat huomion kohteena. Teoksessa: Ojala, H., Palmu, T. & Saarinen, J. (toim.). *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa* (s. 157-186). Tampere: Vastapaino.
- Tainio, L., Palmu, T. & Ikävalko, E. (2010). Opettaja, oppilas ja koulun sukupuolistunut arki. Teoksessa: Suortamo, M. (toim.). *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (s. 13-22). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Tainio, L. & Teräs, T. (2010). *Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa*. Raportit ja selvitykset 2010 : 8. Opetushallitus. Saatavissa: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/126079_sukupuolijasennys_perusopetuksen_oppikirjoissa_0.pdf

- Tanhua, I. (2012). *Sukupuolten tasa-arvon hyvät käytännöt. Tasa-arvohankkeiden hyviä käytäntöjä seitsemästä teemasta*. Työ- ja elinkeinoministeriö: Edita Prima.
- Tanhua, I. (2018). *Teorioita sukupuolenmukaisen segregaatian syistä*. SEGLI. Tasa-arvon edistäminen ja segregaatian lieventäminen koulutuksessa ja työelämässä -kehittämishanke. Viitattu 1.12.2019. Saatavissa: <https://www.kaikkienduuni.fi/teorioita-segregaatiosyist/>
- Tanhua, I. (2019). *Miksi sukupuoli vaikuttaa alavalintaan?* SEGLI. Tasa-arvon edistäminen ja segregaatian lieventäminen koulutuksessa ja työelämässä -kehittämishanke. Viitattu 1.12.2019. Saatavissa: <https://www.kaikkienduuni.fi/miksi-sukupuoli-vaikuttaa-alavalintaan>
- Teräs, T. (2012). Kasvattajan puhe sukupuolittavana käytäntönä. Teoksessa: Ylitapio- Mäntylä, O. (toim.). *Villit ja kiltit : Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille* (s. 103-121). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Teräsaho, M. & Keski-Petäjä, M. (2017). Nuorten toiveammatit sukupuolen mukaan eriytyneitä. Teoksessa: Myllyniemi, S. (toim.). *Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016* (s. 203-220). Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 189. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto, Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Tilastokeskus. (2018). *Sukupuolten tasa-arvo Suomessa*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Tolonen, T. (1999). Hiljainen poika ja äänekäs tyttö? Ääni, sukupuoli ja sosiaalisuus koulussa. Teoksessa: Tolonen, T. (toim.). *Suomalainen koulu ja kulttuuri* (s. 135-160). Tampere: Vastapaino.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) (2019). *Työ- ja elinkeinoministeriön näkemys Suomen työmarkkinoista. Työmarkkinoiden nykytila, kehitysnäkymät ja tavoitetila*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. Viitattu 29.11.2019. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161398/TEM_4_2019_TEM_n%C3%A4kemys_Suomen_ty%C3%B6markkinoista.pdf
- Torraco, R. (2005). Writing integrative literature reviews: Guidelines and examples. *Human Resource Development Review* 4: 3, s. 356–367.
- Valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:8. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 27.11.2019. Saatavissa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72199/URN%3aNBN%3afi-fe201504227008.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Viitamaa-Tervonen, O. (2019). Samapalkkaisuudesta. Teoksessa: Viitamaa-Tervonen, O., Bruun, N., Nummijärvi, A., Nousiainen, K. & Koskinen Sandberg P. *Samapalkkaisuuden*

perusteet ja edistäminen (s. 10-28). Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:28. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161500/R_28_19_Samapalkkaisuusperusteet.pdf

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014. Finlex. Viitattu 24.11.2019. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

Ylitapio-Mäntylä, O. (2012). Sukupuolittuneet käytännöt varhaiskasvatuksessa. Teoksessa: Ylitapio- Mäntylä, O. (toim.). *Villit ja kiltit : Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille* (s. 15-29). Jyväskylä: PS-kustannus.

Ylöstalo, H. (2018). Mitä tasa-arvoasenteet kertovat tasa-arvosta? Teoksessa: Teräsaho, M. & Närvi, J. (toim.). *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon – analyyskejä tasa-arvobarometrista 2017* (s. 17-31). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 6/2019. Helsinki.